

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Anastasijos Žalkovskajos,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją
Questioning at the Pre-Trial judge

Vadovas: doc. dr. Remigijus Merkevičius

Recenzentas: doc. dr. Andrej Gorbatkov

Vilnius

2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Magistro darbe analizuojama apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją. Analizė pradedama ikiteisminio tyrimo teisėjo konstituciniu statusu, nagrinėjamas bendrasis šio subjekto vaidmuo baudžiamajame procese, detaliai analizuojamos apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją sąlygos ir procedūra, kurios skiriasi priklausomai nuo apklausiamo asmens amžiaus, procesinio statuso ar kitų ypatumų. Analizė baigiama duomenų, kurie gaunami apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją metu, įrodomąją reikšmę.

Pagrindiniai žodžiai: ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo teisėjas, apklausa, nepilnamečių apklausa, parodymai, parodymų įrodomoji reikšmė.

The master's thesis analyses the questioning at the pre-trial judge. The analysis starts with the constitutional status of the pre-trial judge, examines the general role of this subject in criminal proceedings, and analyses in detail the conditions and procedure of the questioning with the pre-trial judge, which vary depending on the age, procedural status or other specific features of the person being questioned. The analysis concludes with the evidentiary significance of the data obtained in the course of questioning done by a pre-trial judge.

Keywords: pre-trial, pre-trial judge, questioning, questioning of the minors, testimony, evidentiary significance of testimony.

TURINYS

IŽANGA	2
1. BAUDŽIAMOJO PROCESO STADIJOS IR JOSE DALYVAUJANTIS IKITEISMINIO TYRIMO TEISĖJAS	5
1.1. Ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo baudžiamajame procese	7
1.2. Ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija	15
2. APKLAUSA PAS IKITEISMINIO TYRIMO TEISĖJĄ.....	20
2.1. Liudytojo ir nukentėjusiojo apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją.	21
2.2. Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją ypatumai.....	32
2.3. Liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikytas anonimiškumas, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos ypatumai.....	39
2.4. Įtariamojo apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją	41
2.5. Nepilnamečio įtariamojo ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos ypatumai.....	48
3. APKLAUSOS PAS IKITEISMINIO TYRIMO TEISĖJĄ ĮRODOMOJI REIKŠMĖ ..	52
IŠVADOS	60
ŠALTINIAI.....	62
SANTRAUKA	70
SUMMARY	71

IŽANGA

Temos aktualumas. Apklausa yra praktikoje vienas labiausiai paplitusių, tačiau taktiniu požiūriu sudėtingiausių, procesinių veikslių. Galima sakyti, jog nėra tokios baudžiamosios bylos, kurioje niekas nebūtų apklaustas. Apklaunami įvairūs proceso subjektai – vieni jų suinteresuoti bylos baigtimi, kiti labiau neutralūs, apklausama ir ikiteisminiame tyrime, ir nagrinėjant bylą teismuose, apklausia įvairūs proceso subjektai. Išskirtinė reikšmė tenka ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausoms – šių apklausų metu duoti parodymai laikomi išsamesniais ir patikimesniais, lyginant su ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotais parodymais, o juos pagarsinus teismo posėdyje, jie tampa savarankišku įrodymų šaltiniu, kuriuo gali būti pagrįstas teismo baigiamasis aktas. Tokia ikiteisminio tyrimo teisėjui duotų parodymų įrodomoji reikšmė įpareigoja išsamiai išanalizuoti ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinį statusą, sąlygas, kurios leidžia inicijuoti apklausą pas teisėją, apklausos atlikimo tvarką, apklausoje dalyvaujantiems asmenims suteiktas procesines teises ir garantijas. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatyta galimybė ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikti apklausą tampa ypatingai svarbi, kai baudžiamojoje byloje nukentėjęsysis ar liudytojas yra nepilnametis, kuris turi būti apklausiamas kuo mažiau kartų. Kai nepilnametis duoda parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui, dėl šios apklausos metu surinktų duomenų įrodomosios reikšmės, nepilnamečio galima į teisiąją posėdį nekviešti, todėl užtenka jį apklausti vieną kartą viso baudžiamojo proceso metu. Tokiu būdu nepilnametis labiau apsaugomas nuo neigiamo šio proceso poveikio. Be to, teisiniame nagrinėjime nedalyvaujančių ar keičiančių parodymus asmenų ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai gali būti pagarsinti teismo posėdyje ir pripažinti įrodymais. Tad nagrinėjama tema neabejotinai yra aktuali procesinei praktikai. Didelė praktinė reikšmė suponuoja gilios mokslinės analizės būtinybę. Deja, baudžiamojo proceso teisės doktrina ikiteisminio tyrimo teisėjui ir išskirtinai jo atliekamoms apklausoms skiria sąlyginai mažai dėmesio. Magistro darbe siekiama užpildyti šią spragą: lyginamuoju aspektu (aptariant Vokietijos, Prancūzijos, Italijos ir Latvijos patirtį) ir sistemiškai pažvelgiant į ikiteisminio tyrimo teisėjo statusą, apklausas pas ikiteisminio tyrimo teisėją ir jų procesinę reikšmę.

Darbo tikslas. Išanalizuoti apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėjo ypatumus ir jos įrodomąją reikšmę.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmenį baudžiamajame procese.

2. Išanalizuoti ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos ypatumus.
3. Išnagrinėti įtariamojo apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją ypatumus.
4. Įvertinti ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos įrodomąją reikšmę.

Darbo objektas. Apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas.

Tyrimo metodai. Darbo tikslui pasiekti buvo naudojami dokumentų analizės, lyginamasis, sisteminis ir lingvistinis metodai.

1. Dokumentų analizės metodas – taikomas analizuojant Lietuvos ir užsienio baudžiamojo proceso kodeksus dėl ikiteisminiame tyrime atliekamų apklausų procedūrų ir apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją sąlygų.
2. Lyginamasis metodas – naudojamas lyginant Lietuvos ir užsienio šalių teisinį reguliavimą dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimų, kurie tiesiogiai priklauso nuo valstybėje pasirinkto ikiteisminio tyrimo modelio.
3. Sisteminis ir lingvistinis metodai – naudojami nagrinėjant teisės aktus ir specialiąją literatūrą, siekiant atskleisti teisės normų, reglamentuojančių ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos, turinį ir prasmę.

Darbo originalumas. Pagal atliktą magistro darbą, mokslinių straipsnių ir darbų paiešką pastebėtina, kad apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją tema Lietuvoje nebuvo plačiai analizuota. 2005 metais V. Kilinskas parašė apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. Utenos kolegijos verslo ir technologijos fakulteto teisės katedroje 2017 m. baigiamąjį darbą tema „Apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją reikšmė ir ypatumai“ apgynė Viačeslav Ostik. Šis magistro darbas nuo anksčiau paminėtų darbų skiriasi tuo, kad jame nėra analizuojami kriminalistiniai apklausos ypatumai, o nagrinėjami ir akcentuojami probleminiai tiek įtariamojo, tiek nukentėjusiojo ir liudytojo apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją aspektai – sąlygos, procedūra ir parodymų, duotų šios apklausos metu, įrodomoji reikšmė, šią analizę praturtinant užsienio šalių patirties apžvalga.

Svarbiausi šaltiniai. Siekiant atskleisti apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją ypatumus, pagrindinis darbo šaltinis, kuriame yra įtvirtintos normos, reguliuojančios ikiteisminio tyrimo teisėją atliekamą apklausą, yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK), o analizuojant šių normų turinį ir prasmę, buvo remiamasi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaru. Nagrinėjant ikiteisminio tyrimo teisėjo institutą, jo funkcijas, Lietuvoje pasirinktą ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį ir šio subjekto konstitucinį statusą, darbe buvo naudotasi V. Kilinsko, V. Kukaičio, G. Godos, R. Merkevičiaus ir M. Gušauskienės publikuotais moksliniais darbais. Kadangi apklausos pas ikiteisminio tyrimo institutas Lietuvoje, palyginus su kitomis valstybėmis,

atsirado pakankamai neseniai – 2003 m. įsigaliojus BPK – buvo siekiama palyginti Lietuvoje įtvirtintą reguliavimą dėl apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją su užsienio šalių praktika, todėl buvo analizuoti Vokietijos, Latvijos, Prancūzijos ir Italijos baudžiamojo proceso kodeksai. Galiausiai, išsamiai atskleidžiama ir Lietuvos teisminė praktika, kurioje suformuluoti svarbiausi apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją vertinimo principai.

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO STADIJOS IR JOSE DALYVAUJANTIS IKITEISMINIO TYRIMO TEISĖJAS

Bendras valstybės teisinis nusikalstamumo kontrolės pagrindas sudarytas iš baudžiamosios, bausmių vykdymo ir baudžiamąjo proceso teisės šakų, o Vakarų Europos teisinėje literatūroje šių šakų visuma įvardijama baudžiamosios justicijos terminu (Švedas *et al.*, 2019, p. 24). Kiekviena iš minėtų teisės šakų reglamentuoja skirtingus padarytos nusikalstamos veikos aspektus: baudžiamoji teisė apibrėžia nusikalstamas veikas, baudžiamosios atsakomybės ribas ir sąlygas, bausmę ir paskirtį, jos atskirų rūšių turinį, kitas baudžiamąsias priemones, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės pagrindus; baudžiamąjo proceso teisė nustato procesines nusikalstamos veikos išaiškinimo ir teisingumo vykdymo taisykles; bausmių vykdymo teisė reglamentuoja bausmės elementų įgyvendinimo tvarką ir sąlygas (Švedas *et al.*, 2019, p. 24-25). Viena iš paminėtų teisės šakų – baudžiamąjo proceso teisė – tampa aktuali teisėsaugos institucijos pareigūnams gavus informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ir atsiradus poreikiui pradėti tyrimą. Baudžiamąjo proceso teisė suvokiama kaip procesinė teisės šaka, kuri yra baudžiamąjo proceso pagrindas: nesant baudžiamąjį procesą reglamentuojančių nuostatų, nusikalstamų veikų tyrimas ir bylų nagrinėjimas negalėtų vykti (Goda *et al.*, 2011, p. 23).

Nagrinėjama magistro darbo tema yra baudžiamąjo proceso tema, todėl, autorės nuomone, yra tikslinga trumpai paanalizuoti baudžiamąjo proceso turinį. Baudžiamasis procesas yra teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kurios metu sudaromos sąlygos nustatytomis teisėmis naudotis visiems proceso subjektams (Goda *et al.*, 2011, p. 12). Baudžiamąjį procesą sudaro du etapai: ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme. Baudžiamasis procesas pradedamas nuo ikiteisminio tyrimo, kurio metu atliekant įvairius proceso veiksmus nustatomas įtariamasis ir tiriamos veikos padarymo aplinkybės. Ikiteisminio tyrimo metu surinkta objektyvi, išsami informacija apie nusikalstamą veiką ir asmenį, įtariamą padarius šią veiką, sudaro teisinę prielaidą teismui baudžiamąjoje byloje nustatyti objektyvią tiesą ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Įdomu tai, kad pagal 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodeksą (toliau – senasis BPK), ikiteisminis tyrimas buvo sudarytas iš baudžiamosios bylos iškėlimo ir parengtinio tyrimo stadijų, tačiau 2003 m. įsigaliojusiame BPK, baudžiamosios bylos iškėlimo, kaip formalus, jokio realaus turinio neturinčio veiksmo, buvo atsisakyta

(Goda *et al.*, 2003a, p. 412). Priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas gali apklausti įtariamąjį, liudytoją, nukentėjusįjį, patikrinti jų parodymus vietoje, daryti krata, poėmį ar atlikti kitus proceso veiksmus (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Pabrėžtina, kad ikiteisminio tyrimo metu yra renkama ir vertinama informacija, kuri reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Prieš pereinant prie kito baudžiamąjo proceso etapo – baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme – ikiteisminis tyrimas turi būti užbaigtas. Galima ikiteisminį tyrimą užbaigti jį nutraukiant, pereinant į priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą¹ ar perduodant bylą pirmosios instancijos teismui. Bylos perdavimas taip pat galimas keliais būdais: surašant kaltinamąjį aktą arba pasirenkant supaprastinto proceso formos taikymą – surašant pareiškimą dėl proceso užbaigimo arba dėl teismo baudžiamąjo įsakymo priėmimo, arba pagreitinto proceso tvarka (Goda *et al.*, 2011, p. 333). Kai kaltinamąjį aktą (kartu su bylos medžiaga) gauna teismas, pradedamas baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme. Šiame etape teismas, įvertinęs surinktą medžiagą, sprendžia asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimą ir priima nuosprendį (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Baudžiamosios bylos nagrinėjimui teisme didelę įtaką daro atlikto ikiteisminio tyrimo kokybė. Nuo teisėtais būdais ir įstatymo nustatyta tvarka gautos bei surinktos vertingos informacijos kiekio, turinio, įrodomosios reikšmės priklauso bylos perdavimas ar neperdavimas nagrinėti pirmosios instancijos teismui (Goda *et al.*, 2011, p. 342), bylos nagrinėjimo teisme ribos, kurios tiesiogiai priklauso nuo surašyto kaltinamojo akto turinio, apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas, kuriuo pripažįstamas asmens kaltumas, arba išteisinamojo nuosprendžio priėmimas, kai kaltinamasis pripažįstamas nekaltu (Goda *et al.*, 2003b, p. 197-200). Kadangi ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas kokybiškai, didelę reikšmę antrajam baudžiamąjo proceso etapui turi įdėtos ikiteisminio tyrimo subjektų – ikiteisminio tyrimo institucijų ir jų pareigūnų, prokuroro – pastangos.

BPK 164 str. 1 ir 2 d. yra nurodyti ikiteisminio tyrimo subjektai. Pagal BPK 164 str. 1 d., ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, o tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras. BPK 164 str. 2 d. yra nustatyta, kad kodekse numatytais atvejais tam tikrus ikiteisminio tyrimo veiksmus atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas. Kaip nurodyta

¹ Praktikoje priverčiamųjų priemonių taikymas gali būti priskiriamas per bylos perdavimo pirmosios instancijos teismui (Bučiūnas, Gruodytė, 2009, p. 284)

BPK 19 str., jis yra apylinkės teismo teisėjas, apylinkės teismo pirmininko paskirtas atlikti įstatymų numatytus proceso veiksmus bei priimti sprendimus. Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo teisėjai yra apylinkės teismo teisėjai, atliekantys specifines pareigas, kurios yra tik procesinės, o ne tam tikros pareigos teisėjo karjeros požiūriu, be to, toks teisėjas taip pat gali nagrinėti baudžiamąsias bylas kaip pirmosios instancijos teismo teisėjas, jei tokiose bylose jis nedalyvauja ikiteisminio tyrimo teisėju (Goda *et al.*, 2003a, p. 44). Pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė figūra buvo įvesta tik 2002 m. į BPK, kaip naujovė ikiteisminio tyrimo proceso stadijoje (Kazlauskas, Goda, 1999, p. 12). Ikiteisminio tyrimo teisėjas turi specifinę kompetenciją, įgaliojimus, todėl jis detaliau bus analizuojamas sekančiuose skyriuose.

1.1. Ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo baudžiamajame procese

Konstitucijos 109 str. nurodyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą (Konstitucijos 112 str.). Teismai ir teisėjai vykdydami teisingumą, pagal valdžių padalijimo principą atlieka teisminės valdžios funkciją (Lane, 2003, p. 109) priimdami sprendimus. Lingvistiškai skaitant Konstituciją, pastebima, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas nėra tiesiogiai išskirtas. Remiantis tuo, kyla klausimas ar ikiteisminio tyrimo teisėjas yra priskiriamas prie teisminę valdžią atliekančių subjektų, nors baudžiamosiose bylose nuosprendžių nepriima, ar visgi ne? Kaip jau buvo minėta, įstatymo nustatytais atvejais apylinkės teismo teisėjai vykdo ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas (Birmontienė *et al.*, 2001, p. 780). Pačioje Konstitucijoje nurodyta, kad apylinkių teismai yra Lietuvos Respublikos teismai (111 str.), o apylinkių teisėjus skiria ir jų darbo vietas keičia Respublikos Prezidentas (112 str.). Analizuojant Konstituciją sistemiškai, galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas yra netiesiogiai nurodytas Konstitucijoje, todėl turi konstitucinį statusą, tačiau pagal atliekamas ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas viskas nėra taip paprasta.

V. Kukaitis tvirtina, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė figūra turinio aspektu yra įtvirtinta pačioje Konstitucijoje (Kukaitis, 2006, p. 46). Su šiuo teiginiu galima tvirtai sutikti, kadangi Konstitucijoje nurodyta teisėjų teisė riboti tam tikras žmogaus įgimtas teises ir laisves, pavyzdžiui, riboti žmogaus fizinio judėjimo laisvę ilgiau nei 48 valandas, rinkti informaciją apie privatų asmens gyvenimą galima tik teismo leidimu, sutikimu (Merkevičius, Meška, 2012, p. 491). Šiuos veiksmus atlieka ir ikiteisminio tyrimo teisėjas. Konstitucijos 31 str. nustatyta, kad teismas turi būti bešališkas ir nepriklausomas.

Ikiteisminio tyrimo teisėjas, nagrinėdamas proceso dalyvio skundą, taip pat turi būti nepriklausomas ir nešališkas, realiai ir veiksmingai ginti besiskundžiančio asmens teisės ir interesus (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas). Pagal paminėtas funkcijas ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka teisminę kontrolę per ikiteisminį tyrimą (Gušauskienė, 2004, p.120), bet Konstitucijos požiūriu nevykdo teisingumo (nes nepriima nuosprendžių), todėl neįgyvendina teisminės valdžios ir jam nekeliami lygiai tokie pat konstituciniai reikalavimai, kaip teisingumą vykdančioms teisėjams (Merkevičius, Meška, 2012, p. 493). Ikiteisminio tyrimo teisėjo figūra yra dvilypė Konstitucijos požiūriu, bet jis vis tiek turi konstitucinę kompetenciją ir konstitucinį statusą.

Kaip jau buvo minėta, ikiteisminio tyrimo teisėjas Lietuvoje atsirado tik 2003 m. įsigaliojus BPK, tačiau Europoje toks institutas buvo įtvirtintas net XIX amžiuje. Pirmą kartą baudžiamajame procese jis buvo įvestas dar 1808 m. Kriminalinio tyrimo kodekse, kuris kartais pavadinamas Napoleono kodeksu (Gušauskienė, 2004, p. 118). Nors Prancūzija pirmoji nustatė šį subjektą, tačiau kitos šalys, kaip, pavyzdžiui, Vokietija, Italija, Belgija ir galiausiai Lietuva, pasirėmusi Vakarų Europos valstybių patirtimi (Goda *et al.*, 2003a, p. 45), irgi pasekė jos pavyzdžiui. Nurodytose šalyse ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija nebuvo tapatinama, todėl galima pastebėti esminių skirtumų ir skirtingus reguliavimus išskirti modeliais – aktyvus ir pasyvus ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Lietuvoje ikiteisminio tyrimo teisėjo sąvoka yra visiškai nauja sąvoka ir naujas proceso subjektas (siauroju požiūriu). Jo nebuvo nei tarpukario, nei senajame BPK (Kukaitis, 2006, p. 38). Tačiau, žvelgiant istoriniu aspektu, pats ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas Lietuvos baudžiamajame procese nėra nežinomas (Kukaitis, 2009, p. 104). Tarpukario Lietuvoje galiojusiam baudžiamojo proceso įstatyme (toliau – BPI) randama teismo tardytojo subjektas, kurio pagrindinė funkcija buvo rengiamojo tardymo darymas, o pareiga – visiškai nešališkai nustatyti tiek kaltinančias, tiek teisinančias bylos aplinkybes (Kukaitis, 2009, p. 104). Autorės nuomone, šis subjektas buvo arčiau tardytojo (kaip ikiteisminio tyrimo pareigūno) funkcijų, kadangi nors turėjo įgaliojimus savo iniciatyva sulaikyti, suimti asmenį (BPI 283 str.), bet darydavo tardymą, prokuroro prižiūrimas (BPI 278 str.), priimdavo sprendimą baigti rengiamąjį tardymą pareikšdamas kaltinimą ir bylą dėl perdavimo teismui siųsdavo prokurorui (BPI 478 str.) ir tik prokurorui patikrinus kaltinamąjį aktą ir sutikus su kaltinimu, byla buvo perduodama teismui nagrinėjimui. Jis papildydavo prokuratūros darbą, veikdavo jos prižiūrimas iš dalies savo, iš dalies prokuratūros iniciatyva, prokuratūra negalėdama tam tikrus veiksmus atlikti betarpiškai pati – atlikdavo juos per savo bendradarbį – teismo tardytoją (Abramavičius, Fridmanas, 1933, p. 231). Šio subjekto funkcijos buvo platesnės nei ikiteisminio tyrimo pareigūno ir

apimančios kai kurias BPK nurodyto ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas. Senajame BPK vietoj teismo tardytojo lieka tik tardytojas, tačiau jo įgaliojimai išlieka panašūs. Pavyzdžiui, savo iniciatyva galėjo laikinai sulaikyti asmenį, užkluptą darant nusikaltimą ar tuoj po nusikaltimo padarymo, (Senojo BPK 137 str.), paskelbti nutarimą asmenį patraukti kaltinamuoju (Senojo BPK 166 str.), surašyti kaltinamąją išvadą (Senojo BPK 230 str.) ir bylą su kaltinamąją išvadą perduoti prokurorui (Senojo BPK 232 str.), bei atlikti parengtinį tardymą, kontroliuojant prokurorui, kad tardytojas vykdytų įstatymus šio veiksmo metu (Senojo BPK 160 str.). Toks tardytojo statusas buvo artimas klasikiniam aktyvaus tardymo teisėjo modeliui (Kukaitis, 2009, p. 105), kuris bus analizuojamas vėliau. Bet tardytojo vaidmuo, keičiantis senojo BPK nuostatoms, vis mažėjo, o prokuratūra palaipsniui įgijo didesnę savarankiškumo statusą. Tik nepriklausomos Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo reformomis, nulemtomis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, buvo atvertas kelias teisminės valdžios dalyvavimui ikiteisminio tyrimo stadijoje, atliekant atskirus procesinius veiksmus (Kukaitis, 2009, p. 105). Taigi, nors ikiteisminio tyrimo teisėjo subjektas nebuvo įvestas ankstesniuose baudžiamojo proceso įstatymuose, bet juose galima pastebėti šio subjekto užuomazgų.

Sistemiškai analizuojant senąjį BPK, galima aptikti teismo veiksmus, kurie dabar priskiriami tik ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencijai. Pavyzdžiui, remiantis senojo BPK 104¹ str., kuris atsirado 1996 m. (Lietuvos Respublikos BPK 10..., 1996), norint paskirti suėmimą, prokuroras turėjo kreiptis su pareiškimu į apylinkės teismo teisėją. Panaši nuostata yra BPK 123 str., bet nurodyta, kad reikia kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją. Kitas pavyzdys būtų dėl užstato sumokėjimo: Senojo BPK 101¹ straipsnyje, kuris buvo pakeistas 1996 m. (Lietuvos Respublikos BPK 10..., 1996), nurodyta, kad prokuroro nutarimas dėl užstato, sumokėto pinigine įmoka, gali būti skundžiamas teismui, analogiška nuostata yra BPK 133 str. 6 d., bet nurodyta, kad prokuroro nutarimas gali būti apskūstas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Dar kitas pavyzdys yra dėl elektroninių ryšių kontrolės: pagal senojo BPK 198² str. galima klausytis asmenų, įtariamų ar kaltinamų padarius sunkų nusikaltimą, telefoninius pokalbius, atlikti kitos telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę ir daryti įrašą tik tuo atveju, kai pagal kvotos organo pareigūno ar tardytojo motyvuotą prašymą yra priimta apygardos teismo pirmininko, apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko, apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo arba apylinkės teismo pirmininko motyvuota nutartis, panaši nuostata yra BPK 154 str. 1 d., tik nurodyta, kad turi būti priimta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis². Tokių

² Senojo BPK 198² str. yra įdomus tuo, kad pagal anksčiau galiojusią redakciją nutartį, vietoj paminėtų subjektų, turėdavo būti priimti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, jo pavaduotas ar Aukščiausiojo

pavyzdžių galima rasti ir daugiau. Atkreiptinas dėmesys, kad panagrinėjus senojo BPK straipsnių pakeitimus ir papildymus, teismai į ikiteisminį tyrimą buvo įtraukti tik 1995-1996 m. – tai tiesiogiai koreliuoja su jau paminėta nuostata, kad prokuratūra buvo pakankamai savarankiška figūra ir teisminė valdžia į ikiteisminį tyrimą buvo įtraukta tik po nepriklausomybės Lietuvoje atgavimo. Darytina išvada, kad teisėjai ir anksčiau atlikdavo ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas, tik įgaliojimai nebuvo išskirti kaip BPK.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė figūra turinio aspektu yra įtvirtinta pačioje Konstitucijoje, todėl, akivaizdu, kad teisminės valdžios dalyvavimas ikiteisminio tyrimo stadijoje naujajame Lietuvos baudžiamajame procese buvo neišvengiamas (Kukaitis, 2009, p. 103). Renkantis, kokį ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį įtvirtinti, buvo atsižvelgta į kelis aspektus. Pirma, Lietuvoje prokuratūros vaidmuo baudžiamajame procese yra tikrai didelis. Pagal Konstitucijos 118 str. 1 d. konstitucinės prokuroro funkcijos yra ikiteisminio tyrimo organizavimas, vadovavimas jam ir valstybinio kaltinimo palaikymas baudžiamosiose bylose. Čia nurodytos tik pagrindinės prokuroro veiklos kryptys, o prokuroro procesinės teisės ir pareigos išsamiau nurodytos BPK (Goda *et al.*, 2011, p. 77). Instituciniu požiūriu prokuratūros vaidmuo baudžiamajame procese, konstitucinis nepriklausomo ir savarankiško prokuroro statusas, sąlyginai aukštas procesinio pasiruošimo, gebėjimų lygis yra požymiai rodantys stiprų kaltinimo institucijos statusą ir turint paminėtas konstitucines nuostatas nebuvo galimybės turėti dualaus vadovavimo ikiteisminiame tyrime (Kukaitis, 2009, p. 103-104). Todėl aktyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelio įtvirtinimas buvo sunkiai įgyvendinamas. Antra, buvo atsižvelgta į siekį įgyvendinti teisminės valdžios dalyvavimą ikiteisminiame tyrime. Asmenų, dalyvaujančių baudžiamajame procese, teisės ir laisvės turi būti įgyvendinamos ir nepažeidžiamos, o prokurorai, palaikydami valstybinį kaltinimą, gali aktyviai (nebūtinai tiesiogiai siekiant kažkokių tikslų) neieškoti asmenį teisinančių ar atsakomybę lengvinančių aplinkybių. Tokie veiksmai gali pažeisti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 str. nustatytą asmens teisę į sąžiningą ir teisingą procesą, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) paskirtį – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves (BK 1 str. 1 d.), bei BPK paskirtį – greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves (BPK 1 str. 1 d.). Todėl atsiranda poreikis kontroliuoti prokuroro veiklą procese, pavyzdžiui, suteikiant galimybę skusti kiekvieną prokuroro procesinį sprendimą ikiteisminio tyrimo teisėjui (Kukaitis, 2009, p. 104). Ir trečia, kaip jau

Teismo teisėjas, bet 1995 m. pakeitus redakciją buvo įtraukti žemesnių instancijų teisėjai (Lietuvos Respublikos įstatymas..., 1995).

buvo minėta, istoriniu aspektu ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas nebuvo nežinomas. Teismo tardytojo statusas buvo artimas klasikiniam aktyvaus tardymo teisėjo modeliui (Kukaitis, 2009, p. 105), tačiau vėliau padidėjus prokuratūros vaidmeniui, buvus praktiškai vienvaldiškam dalyvavimui, teismo tardytojo vaidmuo ir teisminės valdžios kontrolė sumažėjo. Todėl, darytina išvada, kad pasirinkto modelio tinkamumas tiesiogiai priklauso nuo valstybės – jos tuometinės valdžios, istorijos, politikos. Šiuolaikiniame teisiniame reguliavime ikiteisminis tyrimo teisėjo aktyvus modelis būtų neįmanomas, todėl buvo pasirinkta įtvirtinti pasyvų modelį. Pasyvumas pasireiškia negalėjimu savo iniciatyva atlikti procesinių veiksmų, o diskrecija – priimant konkrečius sprendimus (procesinių prievartos priemonių skyrimas, įrodymų tvirtinimo veiksmai) (Kukaitis, 2006, p. 46-47). Ikiteisminio tyrimo teisėjo nustatymas BPK susijęs su priimta Konstitucija, kurioje netiesiogiai įtvirtinta šio subjekto kompetencija, o modelis pasirinktas dėl galiojančio teisinio reguliavimo Lietuvoje.

Lietuvoje pasirinktas pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis artimas Vokietijos ikiteisminio tyrimo teisėjo modeliui (Kukaitis, 2006, p. 39). Vokietijoje ikiteisminis tyrimas atliekamas prokuratūros, su policijos pagalba. Teisėjas ikiteisminiame tyrime dalyvauja tik sankcionuodamas veiksmus, kuriuos nori atlikti prokuratūra, pavyzdžiui, priima nutartį dėl ilgalaikio įtariamojo stebėjimo (Vokietijos BPK 163f str. 3 d.). Jis taip pat tam tikrais atvejais dalyvauja įrodinėjimo procese – apklausia liudytojus, kaltinamuosius, o jo surašyti apklausos protokolai gali būti vertinami kaip įrodymai (Kukaitis, 2006, p. 41). Šis teisėjas sprendžia dėl procesinių veiksmų (suėmimo, kratos poėmio) atlikimo, taip pat, priima nutartis dėl ilgalaikių priemonių – paskirtų procesinių prievartos priemonių pratęsimo, konfiskavimo, asmenų pokalbių klausymosi (Kukaitis, 2006, p. 42). Vokietijoje baudžiamojo proceso etapai, kaip ir Lietuvoje, irgi atskirti: už ikiteisminį tyrimą atsakinga prokuratūra perduoda bylą nagrinėjimui pirmosios instancijos teisme – toliau bylos nagrinėjimas pereina teisminei valdžiai (Moeller, 2020, p. 90). Tačiau Vokietijoje baudžiamasis procesas suvokiamas kaip bylos nagrinėjimas, kuriuo siekiama išspręsti dviejų prieštaraujančių interesų konfliktą. Sprendžiant šį konfliktą, ikiteisminio tyrimo metu įrodinėjimo pareiga atitenka prokurorui, o teismo nagrinėjimo metu – teismui, todėl kaltinimo funkcija atitenka teismui, ko Lietuvoje nėra (Gušauskienė, 2004, p. 121-122). Vokietijos ir Lietuvos ikiteisminio tyrimo teisėjų daugelis funkcijų panašios, skiriasi tik tuo, kad Lietuvoje šis teisėjas, vykdydamas ikiteisminio tyrimo teisėtumo kontrolės funkciją, užtikrina, kad nebūtų pažeisti proceso dalyvaujančių asmenų teisėti interesai, kad procese dalyvaujantys asmenys laikytųsi galiojančių įstatymų (Gušauskienė,

2004, p. 122)³. Taigi, Vokietijoje, kaip ir Lietuvoje, įtvirtintas pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, kai teisėjas neatlieka jokių procesinių veiksmų savo iniciatyva.

Prancūzija yra pirmoji šalis įtvirtinusi ikiteisminio tyrimo teisėjo figūrą savo baudžiamojo proceso įstatyme. Prancūzija pasirinko aktyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį, kuriame tardymo teisėjas pirmoje instancijoje atlieka parengtinį tardymą (Kukaitis, 2006, p. 40). Toks modelio pasirinkimas gali būti paaiškkinamas susiklosčiusia tradicija ir baudžiamojo proceso suvokimu. Pirmiausia, Prancūzijoje vienas iš pagrindinių principų baudžiamajame procese yra funkcijų atskyrimo procesinis principas, kuris lemia institucijų, nagrinėjančių baudžiamąsias bylas, sistemą ir proceso skyrimą į baudžiamąjį persekiojimą (kaltinimą), tardymą (tyrimą) ir teisminį nagrinėjimą (Gušauskienė, 2004, p. 121). Šių funkcijų įgyvendinimui turėjo būti sukurtos atskiros institucinės sistemos, kurių kompetencijų susilieėjimas neįmanomas – tuo remiantis, teisminės institucijos buvo paskirstytos į atliekančias parengtinį tardymą ir nagrinėjančias bylas iš esmės (Kukaitis, 2006, p. 40). Ikiteisminio tyrimo priskyrimas teisminių institucijų kompetencijai suponuoja tai, kad jį atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, o kaip antra instancija – ikiteisminio tyrimo skyrius (Gušauskienė, 2004, p. 121). Prokuratūra vykdo baudžiamąjį persekiojimą ir palaiko kaltinimą teisme (Kukaitis, 2006, p. 40). Be to, Prancūzijoje nusikalstamų veikų tyrimo procesas priklauso nuo padarytos (daromos) nusikalstamos veikos sunkumo laipsnio ir pobūdžio, jos padarymo aplinkybių (Panomariovas, Ramanauskas, 2003, p. 141), todėl yra skirtingos ikiteisminio tyrimo formas. Prancūzijoje nusikalstamos veikos skirstomos į nusikaltimus, baudžiamuosius nusižengimus ir baudžiamuosius pažeidimus, dėl kurių sąlyginai galima išskirti tris ikiteisminio tyrimo formas: preliminarusis, teisėjo ir akivaizdžių nusikalstamų veikų tyrimas (Panomariovas, Ramanauskas, 2003, p. 141). Ikiteisminio tyrimo teisėjas dalyvauja būtent teisėjo tyrime, kuris visada atliekamas, kai nepilnametis įtariamas padaręs nusikaltimą arba baudžiamąjį nusižengimą (Panomariovas, Ramanauskas, 2003, p. 143-144). Tardymo teisėjas turi skirtingas procesines funkcijas, nes jo įgaliojimai padalijami į tyrimo ir jurisdikcinę, todėl gali priimti administracinius (neskundžiamus), susijusius su įrodymų rinkimu, pavyzdžiui, nutarimas atvesdinti liudytoją (Prancūzijos BPK 101 str.), ir jurisdikcinius (skundžiamus), įgyvendinančius teisės taikymą, pavyzdžiui, sprendimas dėl bylos nutraukimo (Prancūzijos BPK 212 str.), teisės aktus (Kukaitis, 2006, p. 40). Prancūzijoje dėl jos istorijos, tradicijos, susiformavo

³ Pažymėtina, kad Vokietijos, ir kitų šalių, BPK vietoj ikiteisminio tyrimo teisėjo (*pre-trial judge*), galima rasti *investigating judge* sąvoka, kurios tiesioginis vertimas Lietuvoje skambėtų taip: tyrimą atliekantis ar bylą tiriantis teisėjas, tačiau vertimas didelio skirtumo nepadarė.

visiškai kitokia sistema nei Lietuvoje, todėl Lietuva negalėjo pasekti Prancūzijos pavydžiu ir įtvirtinti aktyvaus tardymo teisėjo institutą.

Belgijoje įtvirtintas panašus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis kaip Prancūzijoje – aktyvus tardymo teisėjas (Kukaitis, 2006, p. 41). Belgijoje ikiteisminiam tyrimui gali vadovauti ir jį atlikti prokuroras arba tyrimą atliekantis teisėjas (Claes *et al.*, 2021, p. 363). Kaip ir Prancūzijoje, ikiteisminis tyrimas turi kelias formas: preliminarus tyrimas, kuriam vadovauja prokuroras, arba teisminis tyrimas, kuriam vadovauja ikiteisminio tyrimo teisėjas. Jis turi daugiau įgaliojimų nei prokuroras, nes gali priimti nutartis dėl tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo, pavyzdžiui, paimti DNR mėginį iš jaunesnio nei 16 metų asmens, nurodyti pateikti elektroninių ryšių srauto ir vietos nustatymo duomenis (Claes *et al.*, 2021, p. 363). Pačio teisėjo funkcijos ir įgaliojimai ikiteisminio tyrimo stadijoje analogiški kaip Prancūzijoje, tačiau skiriasi ikiteisminio tyrimo baigimo procesinis reglamentavimas (Kukaitis, 2006, p. 41). Kai tardymo teisėjas baigia tyrimą, jis pateikia bylos dokumentus prokurorui, o prokuroras nurodo bausmę ir ar byla turi būti perduota teismui nagrinėjimui arba nutraukta (Claes *et al.*, 2021, p. 365). Vėliau paruošti dokumentai teikiami ikiteisminio tyrimo rūmams (*chambre du conseil*), kurie pareiškia nuomonę, ar pakanka kaltinimo surinktų duomenų sprendimui pagrįsti byloje (Kukaitis, 2006, p. 41). Kolkas nėra aišku, ar tokios ikiteisminio tyrimo formos išliks, nes Belgijos baudžiamojo proceso kodeksas yra peržiūrimas dėl jo neaktualumo (išleistas XIX a.) ir daug kartų darytų pakeitimų, dėl kurios kodeksas tampa komplikotas ir neaiškus (Claes *et al.*, 2021, p. 366). Galima tik spekuliuoti, ar keičiant kodeksą bus peržiūrėtas ir esmingai pakeistas ikiteisminio tyrimo procesas bei ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo.

Italijos BPK įtvirtintas ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas (it. *Giudice delle indagini preliminari*) yra originali baudžiamojo proceso figūra (Kukaitis, 2006, p. 42). Šis teisėjas Italijoje sprendžia dėl asmens sulaikymo ar paleidimo iki bylos nagrinėjimo bei užtikrina, kad policija ir prokuroras tyrimo metu nepažeistų asmens teisių (Fair trials, 2013, p. 5). Italijoje yra griežtas teismo ir kaltinimo (tyrimo) funkcijų atskyrimas, kaltinimo funkciją pagrinde atliekant prokuratūrai, atsirado poreikis sukurti stiprią ikiteisminio tyrimo teisėjo figūrą kaip atsvarą prokuratūrai, kontroliuojant prokuratūros veiklą tyrimo metu, o tyrimui pasibaigus – spręsti dėl tolesnės tyrimo eigos (Kukaitis, 2006, p. 42). Šio teisėjo vaidmuo iš dalies primena esantį Lietuvoje: skiria procesinės prievartos priemones, pratęsia terminus, užtikrina, kad asmenų teisės tyrimo metu nebūtų pažeistos, bet yra ir esminių skirtumų. Italijoje teisėjas sprendžia dėl tyrimo nutraukimo, kaltinimo pareiškimo, supaprastintų procesų formų taikymo, ir procesui pereinant į sutrumpintą procesą stadiją – priima galutinį sprendimą byloje (Kukaitis, 2006, p. 42-43). Šie skirtumai neleidžia Italijoje

ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį pritaikyti aktyviam ar pasyviai, todėl toks modelis turėtų būti laikomas pusiau aktyviu / pusiau pasyviu.

Mūsų kaimyninė valstybė Latvija yra pasirinkusi pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį. Joje ikiteisminio tyrimo teisėjas suprantamas kaip tyrėjas, kuris aktyviai dalyvauja atliekant tyrimus (Fair trials, 2015, p. 5), bet dalyvavimas pasireiškia kaip ir Lietuvoje, pagrinde suteikiant leidimą atlikti tam tikrus proceso veiksmus. Pavyzdžiui, priemonės susijusios su laisvės atėmimu, korespondencijos bei ryšio priemonių konfidencialumo pažeidimu, taikomos tik gavus ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimą (Latvijos BPK 12 str. 3 d.), ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo vykdyti šio teisėjo priimtus baudžiamuosius įsakymus (Latvijos BPK 29 str. 1 d. 5 p.), pats teisėjas yra paskiriamas apylinkės teismo pirmininko (kaip ir Lietuvoje), užtikrinant pagarbos žmogaus teisėms kontrolę baudžiamajame procese (Latvijos BPK 40 str.). Latvijoje jis, kaip ir Lietuvoje, atlieka teisminę kontrolę ikiteisminiame tyrime. Panašus reguliavimas yra dėl to, kad tiek Latvija, tiek Lietuva, patyrė Vokietijos ir Sovietų Rusijos okupaciją, jose buvo įvestas teisinis reguliavimas kaip Tarybų Rusijoje, panašiu metu atgauta nepriklausomybė. Gimininga istorija ir kultūra yra artima abejoms šalims, todėl ir tapatus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelio pasirinkimas yra suprantamas.

Taigi, Lietuvoje ikiteisminio tyrimo teisėjo figūra yra pakankamai nauja palyginus su kitomis Europos šalimis, kur ji egzistuoja jau nuo XIX-XX a. Priklausomai nuo valstybių istorijos ir baudžiamojo proceso suvokimo šio teisėjo raida vystėsi skirtingai, todėl jis skirtingose valstybėse atlieka skirtingas funkcijas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo gali būti aktyvus (Prancūzija, Belgija), pasyvus (Vokietija, Latvija) arba pusiau aktyvus/pusiau pasyvus (Italija). Lietuvoje įtvirtintas pasyvus modelis dėl prokuratūros savarankiškumo, poreikio ginti ir užtikrinti asmenų teises procese bei dėl buvusio reglamentavimo patirties. Pritaikius užsienio šalių patirtį prie Lietuvos baudžiamojo proceso specifikos, BPK turime originalią ikiteisminio tyrimo teisėjo profesinę figūrą (Kukaitis, 2006, p. 39). Pažymėtina, kad nors Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtintas ikiteisminio tyrimo teisėjas, bet yra netiesiogiai nustatytas jo įgaliojimų turinys, todėl jis turi konstitucinę kompetenciją ir turi būti įtvirtintas Lietuvos įstatymuose kaip atsvara prokurorui.

1.2. Ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija

Pasyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis reiškia, kad savo iniciatyva ikiteisminio tyrimo teisėjas jokių veiksmų neatlieka (BPK 173 str. 4 d.). Turėdamas teisminės valdžios kompetenciją, jis į ikiteisminį tyrimą įsikiša tik pagal prokuroro kreipimąsi ar proceso dalyvių skundą (Goda *et al.*, 2003a, p. 439). Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai yra nustatyti BPK 173 str. 1 d. 1 – 8 punktuose. Siekiant paanalizuoti kokia yra šio teisėjo kompetencija Lietuvoje, šiame skyriuje bus detaliau nagrinėjami jo įgaliojimai ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje bei Latvijoje – valstybėse, kuriose irgi pasirinktas pasyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis.

Pirmiausia, ikiteisminio tyrimo teisėjas skiria ir sankcionuoja procesinių prievartos priemonių taikymą (173 str. 1 d. 1 p.). Ši funkcija pavesta teisėjui siekiant garantuoti, kad dėl procesinių prievartos priemonių paskyrimo priims sprendimus nepriklausomas ir nešališkas arbitras – teisminės valdžios pareigūnas (Goda *et al.*, 2003a, p. 440). Ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjas turi teisę nutartimi paskirti: griežčiausias kardomasias priemones – suėmimą, intensyvią priežiūrą, namų areštą ir įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu (BPK 121 str.); griežčiausias iš kitų procesinių prievartos priemonių – atidavimą į sveikatos priežiūros įstaigą (BPK 141 str.), kratą (BPK 145 str.) ir asmens kratą (BPK 146 str.), poėmį (BPK 147 str.) ir pašto siuntų poėmį (BPK 148 str.), elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę, jos fiksavimą ir kaupimą (BPK 154 str.), prokuroro teisę susipažinti su informacija (BPK 155 str.) (skiriamas nurodant sutikimą ant prokuroro priimto nutarimo), laikiną nušalinimą nuo pareigų ar laikiną teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą (BPK 157 str.), savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų atlikimą (BPK 158 str.), leidimą atlikti nusikalstamą veiklą imituojančius veiksmus (BPK 159 str.), slaptą sekimą (BPK 160 str.), skirti baudą (gali paskirti ir prokuroras) iki 30 MGL ir areštą iki vieno mėnesio už nurodymų nevykdymą (BPK 163 str.) (Goda *et al.*, 2011, p. 297). Visų priemonių skyrimas ir sankcionavimas galimas tik gavus prokuroro prašymą, kuris teikiamas arba jo paties, arba proceso dalyvių iniciatyva (Goda *et al.*, 2003a, p. 445). Ikiteisminio tyrimo teisėjas turi teisę atsisakyti tenkinti prokuroro prašymą nenustatęs sąlygų ar pagrindų priemonės skyrimui arba manydamas, kad taikoma priemonė pažeis proporcingumo principą (Goda *et al.*, 2003a, p. 445). Jis gali būti pažeidžiamas, jeigu priemonė neatitinka jos paskyrimo tikslų, galima taikyti švelnesnę priemonę ar pasiektas rezultatas nebus reikšmingas palyginus su

suvaržymais (Goda *et al.*, 2003a, p. 37). Analizuojant kaip dažnai ikiteisminio tyrimo teisėjai netenkina prokuroro prašymo, galima rasti informaciją, kad 2021 m. per 90 proc. prokurorų prašymų skirti suėmimą buvo patenkinti – nors tenkinimo procentas atrodo didelis, bet nuo 2012 iki 2021 m. pastebimas didelis šio prašymo teikimo sumažėjimas (nuo 1869 iki 214) – tai reiškia, kad prokurorai prašymus skirti suėmimą vis dažniau teikia tik įvertinus šios priemonės būtinumą (Jurevičiūtė *et al.*, 2022, p. 87). Nagrinėjamosiose šalyse (Vokietija, Latvija), ikiteisminio tyrimo teisėjas irgi turi kompetenciją skirti procesines prievartos priemones. Latvijoje šis teisėjas skiria suėmimą, namų areštą, nepilnamečio patalpinimą į socialinę patalpos ugdymo įstaigą arba asmens patalpinimą į medicinos įstaigą ekspertizei atlikti (Latvijos BPK 245 str. 3 d.), Vokietijos BPK 162 str. 1 d. nurodyta galimybė kreiptis į šį teisėją dėl suėmimo. Belgijos BPK, kur įtvirtintas aktyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, nustatyta, kad tik teisėjo leidimu galima paimti DNR mėginį prieš įtariamojo valią ar iš jaunesnio nei 16 metų asmens (Claes *et al.*, 2021, p. 364). Galima teigti, kad ši ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcija yra universali ir būdinga visiems modeliams, skiriasi tik pačios procesinės prievartos priemonės.

Kita funkcija, nurodyta BPK 173 str. 1 d. 2 ir 3 p., yra tam tikrų proceso dalyvių apklausa⁴. Ikiteisminio tyrimo teisėjas gali apklausti liudytojus, nukentėjusiuosius ir įtariamuosius. Pirmus du dalyvius teisėjas prisaikdina prieš parodymų davimą, išskyrus, kai jie yra jaunesni nei šešiolikos metų arba yra kaltinamojo artimieji giminaičiai ir šeimos nariai (BPK 278 str. 1 d.). Jeigu kaltinamojo artimieji giminaičiai ir šeimos nariai sutinka duoti parodymus, jie išpėjami dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą ir tuomet prisaikdinami (BPK 278 str. 2 d.). Pažymėtina, kad jie turi teisę neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus prieš savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius (BPK 82 str. 2 d.) ir ši teisė jiems turi būti išaiškinta prieš pradėdant apklausą. Įtariamojo (kaltinamojo) artimieji giminaičiai ir šeimos nariai gali visai neduoti parodymų ar duoti dalinius parodymus (neatsakyti į tam tikrus klausimus) – už atsisakymą duoti parodymus jiems netaikomos jokios sankcijos, o jeigu sutinka, tai toks asmuo atsisako savo imuniteto, bet apklausa vyksta su ypatumais – apklausiamasis turi teisę atsisakyti atsakyti į tam tikrus klausimus (Goda *et al.*, 2011, p. 194). Jie sutikdami duoti parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausoje yra prisaikdinami, bet turi teisę neatsakyti į kai kuriuos klausimus – tai nepažeidžia priesaikos ir jie netraukiami baudžiamojon atsakomybėn. Priesaika teisinėse sistemose suvokiama kaip proceso dalyvio ypatingas formos pasižadėjimas sąžiningai atlikti procesines pareigas, o į BPK šis institutas įvestas

⁴ Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa bus analizuojama kitoje darbo dalyje, todėl čia aprašoma trumpai.

tikintis, kad prisiekęs asmuo geriau atliks savo pareigas (Goda *et al.*, 2003a, p. 70). Prisiekęs liudytojas ar nukentėjęs asmuo už melagingų parodymų davimą traukiami baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 235 str., todėl prisaikdinimas duoda svarbų pagrindą tikėti, kad asmenų duoti parodymai yra tikri ir neiškraipo tiriamos veikos aplinkybių.

Ikiteisminio tyrimo teisėjas priima sprendimus, kuriais patvirtina prokuroro nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 214 str. 2 d. numatytais atvejais. Šio subjekto sprendimo priėmimas būtinas, kai ikiteisminis tyrimas nutraukiamas BPK 212 str. 3 – 9 punktuose nurodytais atvejais. Tokie atvejai atsiranda, kai byla nutraukiama pagal BK numatytus atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus, esant atleidimo aplinkybėms, arba kai tyrimas nutraukiamas pagal BPK 213 str. – vykstant tyrimui dėl kelių, skirtingo sudėtingumo nusikalstamų veikų, iš kurių viena ar kelios yra baudžiamieji nusižengimai ar nesunkūs nusikaltimai ir dėl jų galima nutraukti tyrimą. Ikiteisminio tyrimo teisėjas tokiais veiksmais užtikrina, kad nebūtų pažeistos asmenų, dalyvaujančių baudžiamajame procese, teisės, todėl tokių sprendimų priėmimas neturi būti vertinamas kaip teisingumo vykdymas, nes kaip jau buvo minėta – ikiteisminio tyrimo teisėjas nevykdo teisingumo, bet užtikrina teisminę kontrolę. Šis teisėjas taip pat turi kompetenciją nutraukti ikiteisminį tyrimą nutartimi, kai tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę (BPK 212 str. 2 p.) arba paaiškėjus, kad yra BK 3 str. („Baudžiamojo įstatymo galiojimas laike“) aplinkybių⁵. Toks įgaliojimas tiesiogiai įgyvendina darbe minėtą atsvarą prokurorui, įvedant teisminę valdžią ikiteisminiame tyrime ir tikrinant, kad nebūtų pažeistos asmenų teisės nutraukiant ikiteisminius tyrimus. Kitose pasirinkusiose pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį valstybėse tyrimas nutraukiamas kitaip. Latvijoje ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi kompetenciją nutraukti ikiteisminį tyrimą, tik tam tikrais atvejais reikia prokuroro ar aukštesniojo prokuroro sutikimo (Latvijos BPK 392 str.), o Vokietijoje tyrimą gali nutraukti prokuratūra teismo sutikimu, jeigu kaltė yra mažareikšmė ir padaryta veika nepažeidė viešojo intereso (Vokietijos BPK 153 str. 1 d.). Galima teigti, kad Lietuvoje yra pakankamai plati ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija nutraukti ikiteisminį tyrimą.

Pagal BPK 173 str. 6 d. ikiteisminio tyrimo teisėjas gali atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą, patvirtinęs prokuroro nutarimus, tačiau tik kai tyrimas buvo nutrauktas ikiteisminio tyrimo teisėjui patvirtinus prokuroro nutarimą dėl nutraukimo. Kitaip tariant, ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija nutraukiant bei atnaujinant nutrauktą ikiteisminį tyrimą sutampa, o prokuroro nutarimas dėl nutraukto ikiteisminio tyrimo atnaujinimo

⁵ Tačiau pagal šiuos du pagrindus, tyrimą gali nutraukti ir prokuroras, todėl kompetencija nėra išimtinė.

neįsigalioja tol, kol nutarimo nepatvirtina ikiteisminio tyrimo teisėjas (Goda *et al.*, 2003a, p. 443). Kitose analizuojamose šalyse situacija kitokia: Latvijoje atnaujinti ikiteisminį tyrimą gali asmuo, kuris jį nutraukė (Latvijos BPK 393 str.), Vokietijoje, jeigu tyrimas buvo nutrauktas ir atsisakoma palaikyti valstybinį kaltinimą, nukentėjusysis pateikia skundą aukštesniajam prokurorui dėl tyrimo nutraukimo, o jeigu prašymas nepatenkinamas – tuomet teismui, todėl tiek prokuroras, tiek teismas turi teisę atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą (Vokietijos BPK 172 str. 1 d.). Taigi, ikiteisminio tyrimo atnaujinimo pagrindai tarp valstybių pasirinkusių pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelį irgi skiriasi, ikiteisminio tyrimo teisėjas nebūtinai tiesiogiai dalyvauja šiame procese.

Kita ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcija yra nagrinėti proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro veiksmų (BPK 173 str. 1 d. 7 p.). Proceso dalyviai skundus teikia BPK 62 str. (prokurorui), 63 str. (aukštesniajam prokurorui) nustatyta bendra tvarka – prokurorui ir aukštesniajam prokurorui nepatenkinus skundą, jis paduodamas ikiteisminio tyrimo teisėjui – arba remiantis kitomis BPK normomis, kurios nustato specialią, atskirą tam tikro veiksmo apskundimo procedūrą (Goda *et al.*, 2011, p. 298). BPK yra numatyti atvejai, kai skundas gali būti tiesiogiai paduodamas ikiteisminio tyrimo teisėjui, pavyzdžiui, dėl prokuroro nutarimų priimtų dėl gynėjo nušalinimo, atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, taip pat skundžiant pernelyg ilgą ikiteisminio tyrimo trukmę (motyvuojant vilkinimu) (Goda *et al.*, 2003a, p. 444) ir pan. Kitose nagrinėjamose šalyse nėra tokio griežto išskyrimo kaip Lietuvos BPK. Pavyzdžiui, Latvijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas nagrinėja skundus tik dėl tyrimą vedančio asmens taikomų saugumo priemonių bei dėl nepagrįsto, įstatymų saugomo, konfidencialumo pažeidimo baudžiamojo proceso metu (Latvijos BPK 41 str. 1 d. 3, 6 p.). Vokietijoje skundai teikiami aukštesniajam prokurorui (pavyzdžiui, dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo) (Vokietijos BPK, 172 str. 1 d.), ir teismui (Vokietijos BPK 29 str. 2 d.) (kodekse nėra konkrečiai išskiriami skundai, kurie teikiami ikiteisminio tyrimo teisėjui). Taigi, lyginant su kitomis šalimis, Lietuvoje ikiteisminio tyrimo teisėjas nagrinėja daugiau skundų tyrimo metu.

Darbe išnagrinėti pagrindiniai įgaliojimai, priskirtini ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencijai. Tačiau jis gali atlikti ir kitus BPK numatytus veiksmus (BPK 173 str. 1 d. 8 p.), pavyzdžiui: spręsti nušalinimo klausimus, skirti ekspertizę, nustatyti ikiteisminio tyrimo nutraukimo ar užbaigimo terminus (Goda *et al.*, 2011, p. 298). Pažymėtina, kad visus šiame skyriuje nurodytus veiksmus, funkcijas, išskyrus skundų nagrinėjimą, ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka gavęs prokuroro prašymą (Goda *et al.*, 2011, p. 298). Be to, ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka proceso veiksmus teismo, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, pavedimu (BPK 173 str. 3 d.) ruošiantis posėdžiui. Kai teismui

neįmanoma arba labai sudėtinga, arba dėl kažkokių priežasčių negali to padaryti (Goda *et al.*, 2003a, p. 446), jis gali raštu kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl asmens, kuris negalės dalyvauti teisiame posėdyje, ar dėl nepilnamečio liudytojo, nukentėjusiojo ar specialių apsaugos poreikių turinčio nukentėjusiojo, kurių nenumato šaukti į teisiąjį posėdį, apklausos atlikimo bei dėl BPK XIV skyriaus antrajame – penktajame skirsniuose numatyto proceso veiksmo atlikimo ar jo atlikimo organizavimo (BPK 239 str. 1 d.). Bylą nagrinėti turintis teisėjas turėtų ikiteisminio tyrimo teisėjo prašyti atlikti veiksmus tik išimtiniais ir tikrai neišvengiamais atvejais, nes prašymų pateikimas ikiteisminio tyrimo teisėjui gali stabdyti proceso eigą, padidinti proceso sąnaudas (Goda *et al.*, 2011, p. 383). Nors paminėti veiksmai atliekami jau kitame etape, nei ikiteisminis tyrimas, tačiau jų atlikimas ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencijos papildomai nepraplečia, kadangi veiksmai išlieka tokie patys, kokie buvo ikiteisminio tyrimo metu.

Taigi, ikiteisminio tyrimo teisėjas turi nemažą kompetenciją ikiteisminio tyrimo metu, kuri kartais išsiplečia ir kitą baudžiamojo proceso etapą – bylos nagrinėjimą pirmosios instancijos teisme. Lyginant ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimus su kitomis valstybėmis, kuriose įtvirtintas pasyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, galima pastebėti, kad yra daug panašumų dėl atliekamų veiksmų, bet Lietuvoje jo funkcijos šiek tiek platesnės nei kitose valstybėse. Lietuvoje šis teisėjas, įgyvendinantis pasyvų modelį, turi didelę reikšmę ikiteisminiame tyrime, todėl jo atliekamas vaidmuo yra itin svarbus užtikrinant teisminę kontrolę pirmajame baudžiamojo proceso etape.

2. APKLAUSA PAS IKITEISMINIO TYRIMO TEISĖJĄ

Apklausa yra svarbus ikiteisminio tyrimo metu atliekamas veiksmas, be kurio ikiteisminio tyrimo atlikimas būtų praktiškai neįmanomas. Apklausa laikytina tokiu tyrimo veiksmu, kuriuo ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ir kiti proceso dalyviai bendraudami žodžiu ir laikydamiesi BPK nustatytos tvarkos gauna informacijos apie tiriamąjį įvykį (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 73). Kitaip tariant, apklausos metu iš apklausiamojo asmens yra gaunamos ir užfiksuojamos žinios, turinčios reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti (Goda *et al.*, 2003a, p. 484). Apklauskos rūšis galima išskirti į atskiras kategorijas pagal tam tikrus kriterijus, pavyzdžiui, pagal apklausą atliekantį ikiteisminio tyrimo subjektą: ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa; pagal apklausiamo asmens procesinį statusą: liudytojo, nukentėjusiojo ar įtariamojo apklausa; pagal apklausiamo asmens amžių: nepilnamečio ar pilnamečio apklausa. Kiekviena apklausos rūšis turi svarbią teisinę reikšmę, nes priklausomai nuo apklausą atliekančio asmens, nuo apklausiamojo procesinės padėties ikiteisminiame tyrime ir nuo apklausiamojo amžiaus, apklausa turi ypatumų, kurių pažeidimai gali lemti asmenų duotų parodymų nevertinimą teismui priimant nuosprendį baudžiamajame byloje. Viena iš apklausos rūšių – apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją – turi specifinę reikšmę: šios apklausos metu duoti parodymai gali būti pripažįstami įrodymais teisiamaajame posėdyje, garsiai perskaičius apklausos protokolą. Tačiau tam, kad tokia apklausa galėtų įvykti, turi būti įgyvendinamos atitinkamos sąlygos ir procedūra, kurios dėl apklausiamojo asmens procesinio statuso skiriasi.

Apklauskos pas ikiteisminio tyrimo teisėją, kaip ikiteisminio tyrimo metu atliekamo procesinio veiksmo, atlikimo dažnumas keitėsi nuo jo įtvirtinimo BPK. Per pirmuosius metus nuo BPK įsigaliojimo (nuo 2003 m. liepos 1 d.), su įvairiais prašymais į ikiteisminio tyrimo teisėjus buvo kreiptasi apie 1392 kartus – dažniausiai dėl suėmimo, telefoninių pokalbių klausymosi ir kratų atlikimo sankcionavimo – tačiau nebuvo nei vieno prašymo inicijuoti apklausą ikiteisminio tyrimo teisėjui, matyt, nebuvo iki galo suvokta šio teisėjo padėtis procese ir jo padėties svarba, ypač susijusi su asmens teisių gynimu (Gušauskienė, 2004, p. 129). Nors viešos statistikos apie ikiteisminio tyrimo metu atliekamus proceso veiksmus, kurie įgyvendinami kreipiantis į ikiteisminio tyrimo teisėją ir prašant, kad jis juos atliktų, per pastaruosius penkerius metus nėra, tačiau galima panagrinėti teismo psichologų atliktų apklausų skaičių. Nuo 2020 iki 2022 m. žymiai padidėjo apklausų atliekamų ikiteisminiame tyrime skaičius (2022 m. – 1164, 2021 m. – 957, 2020 m. – 867) ir reikšmingai sumažėjo apklausų skaičius baudžiamajame procese (2022 m. – 95, 2021 m.

– 219, 2020 m. – 201) – toks pokytis vertintinas teigiamai nepilnamečių teisių užtikrinimo aspektu, kadangi ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjo atlikta nepilnamečio apklausa leidžia išvengti pakartotinės nepilnamečio apklausos teismo nagrinėjimo metu ir taip apsaugoti juos nuo neigiamo teismo proceso poveikio, galimos antrinės viktimizacijos (Lietuvos Teismai. Veiklos rezultatai, 2022, p. 75). Toks teismo psichologų atliktų apklausų skaičius rodo, kad vis dažniau kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl apklausos atlikimo, taip pabrėžiant šio subjekto ir jo atliekamos apklausos svarbą baudžiamajame procese. Siekiant detaliau paanalizuoti apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėjo institutą, šioje darbo dalyje bus analizuojami pilnamečių ir nepilnamečių liudytojų, nukentėjusių ir įtariamųjų, bei liudytojų ir nukentėjusių, kuriems taikytas anonimiškumas, apklausų pas ikiteisminio tyrimo teisėją sąlygos bei procedūra, lyginant su Latvija, Vokietija, Prancūzija ir Italija.

2.1. Liudytojo ir nukentėjusiojo apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama liudytojo apklausa yra nurodyta BPK 184 str.⁶ Šio straipsnio pirmoje dalyje yra nustatyta, kad prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo apklausos manydamas, kad liudytojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu, kad jis nagrinėjimo teisme metu gali pakeisti parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus, bei kad liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus. Baudžiamojo proceso teisėje ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama liudytojo apklausa nėra visiškai naujas procesinis dalykas (Goda *et al.*, 2003a, p. 485). 2001 m. rugsėjo 11 d. įstatymu buvo papildytas senasis BPK 178¹ str., numatantis parengtinio tardymo metu teisėjo atliekamą liudytojo ir nukentėjusiojo apklausą, tačiau jame buvo numatyti tik du atvejai: kai manoma, kad liudytojo ir nukentėjusiojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu ir kai manoma, kad paminėti subjektai nagrinėjimo teisme metu gali pakeisti parengtinio tardymo metu duotus parodymus (Lietuvos Respublikos BPK pakeitimo..., 2001). Trečiasis, senajame BPK nenumatytas, atvejis, nurodantis, kad liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus, gali būti siejamas su tuometinės visuomenės nepasitikėjimu policija – ši problema buvo aktuali neseniai nepriklausomybę atkūrusiose valstybėse. Iš 2008 m. turėtų statistinių duomenų matyti, kad daugelyje postsovietinių valstybių pasitikėjimas policija buvo daugmaž kaip Lietuvoje, kur pasitikėjimas siekė 53 proc., pavyzdžiui, Armėnijoje – 43

⁶ Nukentėjusysis yra šaukiamas ir apklausiamas kaip liudytojas (BPK 185 str. 1 d.), todėl BPK 184 str. taikomas abiem subjektams.

proc. visų gyventojų pasitikėjo policija, Latvijoje – 50 proc., tik Gruzijoje ir Estijoje pasitikėjimas policija buvo didesnis – apie 77-78 proc. gyventojų (Butavičiūtė, Ruibytė, 2015, p. 41-42). Pagal ankstesnio – 2005 m. – atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvoje policija pasitikėjo 43 proc. (Ataskaita apie viešojo saugumo..., 2016, p. 38), taigi, kuo seniau atliktas tyrimas, tuo pasitikėjimo lygis vis mažesnis. Todėl mažas pasitikėjimas policija galėjo daryti įtaką naujo pagrindo – apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją atlikimą, prokurorui manant, kad liudytojas duos išsamesnius parodymus – įtvirtinimui BPK

Ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausą atlieka ne kiekvieno ikiteisminio tyrimo metu, bet kai dėl jos atlikimo gauna rašytinį prokuroro prašymą, kuris teikiamas esant bent vienam iš paminėtų pagrindų (Goda *et al.*, 2011, p. 313). Pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas gali atsisakyti vykdyti prokuroro prašymą dėl rimtų priežasčių (pavyzdžiui, jeigu yra reikalas nusišalinti BPK 58 ir 60 str. numatytais pagrindais ir tvarka, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas serga ir pan.) priimdamas motyvuotą nutartį, tačiau negali atsisakyti apklausti liudytojo dėl to, kad teisėjas neranda tam pagrindo, jei, jo manymu, liudytoją bus įmanoma apklausti teisme arba mažai tikėtina, kad liudytojas pakeis teisme parodymus ir pan. (Goda *et al.*, 2003a, p. 484). Autorės nuomone, šių pagrindų nustatymas yra skirtas prokurorui, kuris vadovaudamas ir organizuodamas ikiteisminį tyrimą, dėl kiekvienos apklausos atlikimo nesikreiptų į ikiteisminio tyrimo teisėją, dėl ko pabrangsta proceso kaštai ir dar labiau pailgėja ikiteisminio tyrimo atlikimas. Prokuroras turi teikti prašymą tik rimtai apsvarstęs šios apklausos būtinumą ir pateikiant argumentus, todėl ikiteisminio tyrimo teisėjui nereikia papildomai spręsti, ar yra pagrindų šios apklausos atlikimui. Liudytojo apklausa, atliekama apsišaudžiant, kad „teisminio nagrinėjimo metu nepritrūktų įrodymų“, prieštarautų sąžiningo proceso principams (Šapalaitė, 2007, p. 88). Jeigu apklausa atlikta ne pagal nurodytus pagrindus, gynyba turi pagrindą kvestionuoti šios apklausos metu gautus parodymus, kadangi jie gauti nesilaikant BPK nustatytos tvarkos. Kadangi prokuroro prašymas teikiamas esant vienam iš BPK 184 str. 1 d. nurodytų pagrindų, kyla poreikis detaliai išanalizuoti kiekvieną pagrindą, siekiant nustatyti jų ypatumus ir galimus probleminius aspektus.

Pirmiausia, prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo (kartu ir nukentėjusiojo) apklausos manydamas, kad jų nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu (BPK 184 str. 1 d. 1 p.). Prokuroras taip manyti gali atsižvelgdamas į įvairias aplinkybes, pavyzdžiui, a) į tikimybę, jog liudytojui ar nukentėjusiajam gali būti grasinama, jis gali būti paperkamas, ar kitaip skatinamas ar raginimas nevykti į teismą ir neduoti parodymų, b) į tikimybę, kad liudytojas ar nukentėjusysis dėl prastos sveikatos gali nesulaukti teismo proceso, c) į tikimybę, jog liudytojas ar nukentėjusysis dėl išvykimo į

užsienį ar kitų svarbių priežasčių negalės atvykti į bylos nagrinėjimą teisme (Goda *et al.*, 2011, p. 314). Tam, kad būtų galima remtis parodymais duotais ikiteisminio tyrimo teisėjui, aplinkybes, kuriomis grindžiamas prašymas apklausti asmenį, turi būti įmanoma pagrįsti. Pavyzdžiui, byloje dėl pasikėsimo papirkti valstybės tarnautoją organizavimą, kasatorius nurodė, kad apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją buvo atlikta neturint juridinio pagrindo, prokuroro prašyme nebuvo nurodyti pagrindžiantys šį prašymą realūs duomenys. Tačiau teismas nesutiko su tokiu kasatoriaus teiginiu, kadangi prašymas buvo grindžiamas liudytojo širdies ir kraujagyslių veiklos sutrikimais bei tuo, kad liudytojas skundėsi nuolatiniu sveikatos būklės blogėjimu – jis tai nurodė ikiteisminiame tyrime ir teisme (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009). Kitoje byloje prokurorė prašymą ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikti apklausą grindė tuo, kad nukentėjusioji yra Ukrainos pilietė, turinti tik laikiną leidimą gyventi Lietuvoje, o tuo metu buvo pagrobti abu jos pasai ir ji turėjo vykti į Ukrainą daryti naujus dokumentus, todėl gali nebūti galimybės apklausti nukentėjusiosios teisme (Kauno apygardos teismo 2021 m. kovo 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-22-348/2021). Analogiškai turėtų būti sprendžiama dėl tikimybės, kad liudytojui ar nukentėjusiajam gali būti grasinama ar jis būtų paperkamas neduoti parodymus – prokuroro prašymai apklausti šiuo pagrindu turi būti pagrįsti. Šio pagrindo (kai liudytojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu) nustatymas BPK 184 str. buvo būtinas, siekiant, kad galimų liudytojų svarbūs parodymai būtų užfiksuoti ir jais būtų galima remtis priimant nuosprendį, net jeigu liudytojas ar nukentėjusysis negalėtų dalyvauti teismo posėdyje dėl svarbių priežasčių.

Kitas apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją atlikimo pagrindas yra prokuroro manymas, kad liudytojas nagrinėjimo teisme metu gali pakeisti parodymus (BPK 184 str. 1 d. 2 p.). Pirmiausia, prokuroras gali taip manyti esant tikimybei, jog liudytojas ar nukentėjusysis taip gali elgtis dėl grasinimo, papirkimo ar kitokio suinteresuotų asmenų poveikio (Goda *et al.*, 2011, p. 314). Jeigu yra tikimybė, kad apklausiamas asmuo gali būti kitų asmenų paveiktas ir dėl to pakeis parodymus, turi būti siekiama, kad liudytojas ar nukentėjusysis galėtų laisvai duoti teisingus ir tikrus parodymus, užtikrinant šių asmenų saugumą. Saugumas gali būti užtikrintas taikant šias apsaugos priemonės: ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų fiksavimas audiovizualinėse priemonėse, tik tam tikrų duomenų atskleidimas apie liudytoją, draudimas dalyvauti visuomenės informavimo priemonėms bei byloje nesuinteresuotiems asmenims visame procese arba atskirose proceso stadijose, ekranų ar užuolaidų naudojimas, liudytojo veido uždengimas arba jo balso pakeitimas, bei ikiteisminio tyrimo metu duotų liudytojų parodymų perskaitymas

teisme (kai šiuos asmenis apklausė ikiteisminio tyrimo teisėjas) (Jurka, 2005, p. 33). Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama liudytojo ar nukentėjusiojo apklausa yra viena iš apsaugos priemonių, siekiant, kad apklausiami asmenys nebūtų paveikti grasinimais, skatinimais ar kitomis priemonėmis ir būtų užfiksuoti tikrieji jų parodymai⁷. Pažymėtina, kad jeigu prokuroras turi duomenų dėl daromo poveikio asmeniui, jis privalo kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl apklausos atlikimo, kitaip yra pažeidžiamas BPK 184 str. Pavyzdžiui, byloje dėl piktnaudžiavimo, prokuroras susipažino su liudytojo prisipažinimu, kuriame aiškiai nurodyta, kad liudytoją policijos darbuotojas įvairiais būdais verčia duoti neteisingus parodymus bei tam tikrą įtaką daro įtariamojo gynėjas, todėl prokuroras žinodamas šios bylos aplinkybes, turėjo pakankamą pagrindą manyti, kad liudytojas gali pakeisti parodymus nagrinėjimo teisme metu, tačiau į ikiteisminio tyrimo teisėją nesikreipė, ir liudytojas davė kitus parodymus dėl kurių įtariamasis buvo išteisintas, nesurinkus duomenų įrodančių jo kaltę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372/2005). Taigi, prokuroras turi kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl apklausos, kaip apsaugos priemonės užtikrinančios saugumą, esant pagrindui manyti, kad liudytojas ar nukentėjusysis pakeis parodymus nagrinėjimo teisme metu.

Analizuojant toliau BPK 184 str. 1 d. 2 p., galima rasti pagrindą ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikti apklausą, kai apklausiamas asmuo gali atsisakyti duoti parodymus. Pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus bet kuriame proceso etape gali liudytojas ar nukentėjusysis, kuris yra įtariamojo šeimos narys ar artimasis giminaitis, todėl jei jie sutinka duoti parodymus, siekiant įtvirtinti vertingus duomenis gali būti naudinga tokį asmenį apklausti pas ikiteisminio tyrimo teisėją (Goda *et al.*, 2011, p. 314). Labai svarbu, kad su teise atsisakyti duoti parodymus prieš savo šeimos narius ar artimus giminaičius (Konstitucijos 31 str.), būtų aiškiai supažindinami apklausiami asmenys. Šios teisės neišaiškinimas pažeidžia BPK 82 str. 2 d. nuostatų reikalavimus, ir nors šių nuostatų pažeidimas savaime nepanaikina parodymų įrodomosios reikšmės, tokio pažeidimo teisinė reikšmė vertintina bendrame sąžiningo proceso, nusikalstamos veikos įrodinėjimo, nukentėjusiojo ir kaltinamojo teisių užtikrinimo kontekste (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-196-303/2022). Tai reiškia, kad šios teisės pažeidimas teismo vertinimu gali lemti asmenų parodymų nepripažinimą įrodymais. Be to, šios teisės išaiškinimas yra ypatingai svarbus, kai tiriamas buitinis

⁷ Pažymėtina, kad apsaugos nuo nusikalstamo poveikio nuostatuose ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa nėra nurodyta kaip apsaugos priemonė (Lietuvos policijos generalinio komisaro..., 2008), tačiau doktrinoje ji laikoma kaip saugumą užtikrinanti priemonė.

nusikaltimas, kadangi nemaža dalis nukentėjusiųjų nusikaltėliams yra gerai pažįstami iš buitinės aplinkos žmonės ar net giminės (Babachinaitė, 1999, p. 101). Kadangi šeimos santykiai gali būti jautri tema, rekomenduotina, kai įtariamasis yra liudytojo, nukentėjusiojo šeimos narys ar artimas giminaitis, prašyti ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausti liudytoją ar nukentėjusįjį kaip įmanoma greičiau, kad jie vėliau nepasinaudotų teise atsisakyti duoti vertingus parodymus, kurie tiesiogiai gali lemti viso baudžiamojo proceso eiga ir nuosprendžio rūšies priėmimą.

Galiausiai, prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją manydamas, kad liudytojas ar nukentėjusysis duos jam išsamesnius parodymus (BPK 184 str. 1 d. 3 p.). Toks manymas gali būti grindžiamas įvairiais motyvais, pavyzdžiui, tikimybe, kad duoti kokybiškesnius parodymus paskatins teisėjui duodama priesaika ar didesnis pasitikėjimas teisėju nei ikiteisminio tyrimo pareigūnu ar prokuroru (Goda *et al.*, 2011, p. 314). Kaip jau buvo minėta, ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausa prasideda nuo priesaikos davimo. Šis teisėjas ikiteisminio tyrimo metu vykdo teisminę kontrolę, todėl veikia kaip teismas ir tokiai apklausai taikomas BPK 33 str., kurio pirmoje dalyje nurodyta, kad priesaika yra teismui duotas iškilmingas pasižadėjimas sakyti tiesą. Prisaikdintas liudytojas ar nukentėjusysis yra įspėjami dėl atsakomybės pagal BPK 163 str. (už nurodymų nevykdymą taikomas prievartos priemonės) už atsisakymą arba vengimą duoti parodymus bei dėl atsakomybės pagal BK 235 str. už melagingų parodymų davimą. Tai yra svarbu, nes atliktų įvairių kriminologinių tyrimų rezultatai rodo, kad dalis žmonių susilaiko nuo neteisėtų veiksmų padarymo vien žinodami, kad baudžiamuosiuose įstatymuose yra nustatytas atitinkamas draudimas, o už jo nevykdymą ar netinkamą vykdymą gresia baudžiamoji atsakomybė (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 18). Todėl apklausiamųjų asmenų supažindinimas su galimai gresiančia atsakomybe gali paskatinti juos susilaikyti nuo atsisakymo, vengimo duoti parodymus arba nuo melagingų parodymų davimo. Taip pat, galima manyti, kad liudytojas ar nukentėjusysis duos išsamesnius parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl didesnio pasitikėjimo juo nei ikiteisminio tyrimo pareigūnu ar prokuroru, tačiau, ar tai tikrai yra tiesa? Pagal atliktas visuomenės apklausas, 2007 m. Lietuvoje pasitikėjimas policija siekė vos 35 proc., 2019 m. išaugo iki 78 proc. (Ataskaita apie viešojo..., 2020, p. 56), o 2022 m. pasiekė net 82 proc. (2023 m. I pusmečio policijos..., 2023, p. 3). Tuo tarpu pasitikėjimas teismais yra tikrai mažesnis. Stojimo į Europos Sąjungą laikotarpiu atlikti sociologiniai tyrimai rodo, kad nuo 1998 m. kovo iki 2004 m. kovo pasitikėjimo teismais Lietuvoje kreivė kilo, o nepasitikėjimo, atvirkščiai – smuko, pavyzdžiui, 2004 m. kovą Lietuvos teismais pasitikėjo 24 proc., nepasitikėjo – 33 proc. gyventojų, tuo tarpu 1998 m. kovą teismais pasitikėjo 16 proc., nepasitikėjo – 48 proc.

respondentų (Valančius, 2005, p. 86). Kaip neseniai atgautos nepriklausomybės laikotarpiu – nepasitikėjimo lygis tikrai didelis. Nedideli pasitikėjimo teismais rodikliai nėra vien Lietuvos ypatybė (naujosiose Europos Sąjungos narėse 2004 m. pasitikėjimo teismo institucija lygio vidurkis buvo net mažesnis nei Lietuvoje) ir iš dalies tai galima paaiškinti tuo, kad paprastai su teismais susiduriama ne savo noru, viena šalis lieka nepatenkinta teismo priimtu sprendimu (Valančius, 2005, p. 86). Pasitikėjimas teismais gana stabiliai augo nuo 2010 m. pavyzdžiui, pagal visuomenės apklausų agentūros „Vilmorus“ tyrimų duomenimis, pasitikėjimas teismais nuo 1998 m. iki 2015 m. padidėjo nuo 16 proc. iki 26,2 proc., tačiau pagal vidaus reikalų ministerijos duomenimis, pasitikėjimas teismais nuo 2010 m. iki 2013 m. pakilo nuo 24 proc. iki 51 proc. (Visockas, 2016, p. 94)⁸. Duomenys skiriasi priklausomai nuo užsakančių ir atliekančių apklausą subjektų. Mažas pasitikėjimo lygis gali būti susijęs su tuo, kad žmonės paprastai retai kasdieniame gyvenime susiduria su teismais, apie juos turi nedaug žinių, ateina į teismą turėdami menką, neteisingą ar iškreiptą supratimą, kaip jis dirba ir šių žinių trūkumas lemia tai, kad teismai tampa objektu, į kurį žmonės nukreipia savo nepasitenkinimą (Valickas *et al.*, 2013, p. 29). Remiantis atliktų tyrimų skirtingais duomenimis, kurie tiesiogiai priklauso nuo tyrimus užsakančiųjų požiūrio į pasitikėjimą, šių institucijų tikslus ir požiūrį į skirtingas problemas (Visockas, 2016, p. 91), nėra lengva atsakyti, koks tikslus pasitikėjimo teismais lygis, bet policija pasitikima daugiau. Todėl ir sunku sutikti su teiginiu, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka apklausą, kai prokuroro manymu, liudytojas jam duos išsamesnius parodymus, nes labiau pasitiki teismine valdžia. Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad Vakarų šalių gyventojai turi gana didelį pasitikėjimą teismais palyginus su Rytų posovietinio bloko šalyse žmonių pasitikėjimu (Valickas *et al.*, 2013, p. 30), todėl, galima teigti, kad Lietuvoje, atgavus nepriklausomybę ir norint labiau atsiriboti nuo buvusio reguliavimo, buvo siekta įtvirtinti reguliavimą panašesnį į esantį Vakarų Europos valstybėse, bet nebuvo atsižvelgta į tai, kad Rytų ir Vakarų Europos šalys susidūrė su skirtingomis situacijomis istorijoje ir analogiškas reguliavimas gali netikti. Todėl liudytojas gali duoti išsamesnius parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui ne dėl didesnio pasitikėjimo juo, nei kitais teisėsaugos institucijų pareigūnais, bet dėl kitų priežasčių, pavyzdžiui, galimai dėl baimės jaučiamos teisėjui, neturint tikslaus supratimo kaip veikia teisminė valdžia.

Išanalizavus Lietuvoje numatytus pagrindus, svarbu panagrinėti ir kitų šalių, kur nurodytas ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas, tokios apklausos sąlygas ar atvejus.

⁸ Be to, pagal visuomenės apklausų agentūros „Vilmorus“ tyrimo, kuris buvo atliktas 2024 m. vasario mėn. 8 – 17 d., duomenimis, pasitikėjimas teismais buvo dar mažesnis negu pagal „Vilmorus“ atliktą tyrimą 2015 m. – siekia vos 19,3 proc., o nepasitikėjimas – 32,1 proc. respondentų, kurių iš viso buvo 1002 (Visuomenės nuomonės ir rinkos..., 2024).

Latvijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas įsitraukia į apklausą tik keliais atvejais. Vienas iš tokių yra, kai apklausiamas jaunesnis nei 14 metų asmuo arba tam tikrais atvejais nepilnametis – tai tokią tiesioginę ar pakartotinę apklausą galima atlikti tik gavus ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimą (Latvijos BPK 152 str. 4 d. ir 153 str. 1 d.) (apie tai plačiau nurodyta sekančiame skyriuje). Kitas atvejis yra, kai suimtas žmogus pristatomas ikiteisminio tyrimo teisėjui, kuris gali jį apklausti dėl aplinkybių, kurios svarbios procesinių prievartos priemonių taikymui ar modifikavimui (Latvijos BPK 270 str. 4 d.). Vokietijoje prokuroras teikia prašymą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl liudytojo ar nukentėjusiojo apklausos manydamas, kad apklausiamas asmuo dėl ligos ar mirties negalės dalyvauti posėdyje, arba siekiant apsaugoti asmenį nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio (pavyzdžiui, kai turi būti apklaustas nepilnametis nukentėjęs nuo seksualinių nusikaltimų ir pan.) (Jackson, Weigend, 2022, p. 25). Prancūzijoje, kurioje pasirinktas aktyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka ikiteisminį tyrimą, kartu ir apklausas (Towe, 1964, p. 482). Jis gali registruotu laišku pranešti bet kokiam asmeniui, kad jis bus kviečiamas į apklausą (Prancūzijos BPK 80-2, 116 str.), kartu, ikiteisminio tyrimo teisėjas gali atlikti neatidėliotiną apklausą, kai tai būtina dėl liudytojo, kuriam gresia mirtis, būklės arba dėl įrodymų, kurie gali greitai išnykti (Prancūzijos BPK 117 str.). Be to, tyrimo metu proceso dalyviai gali teikti prašymą ikiteisminio tyrimo teisėjui, kad jis juos ar kitus asmenis apklaustų (Prancūzijos BPK 82-1 str.). Tai reiškia, kad Prancūzijoje šis teisėjas atlieka apklausą – savo iniciatyva, kai jis atlieka ikiteisminį tyrimą, arba proceso dalyvių prašymu. Italijoje, kurioje egzistuoja unikali ikiteisminio tyrimo teisėjo figūra – pusiau aktyvus/pusiau pasyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis – įtvirtintas specialus įrodymų rinkimas ir nagrinėjimas kaip papildoma procedūra ikiteisminio tyrimo stadijoje, kai tam tikrus įrodymus nebus įmanoma surinkti ir įvertinti nagrinėjimo teisme metu. Tokiu atveju, prokuroras (savo ar nukentėjusiojo iniciatyva) arba įtariamasis gali teikti prašymą ikiteisminio tyrimo teisėjo kanceliarijai, pavyzdžiui, dėl asmens, kuris negalės būti apklaustas teisme dėl ligos ar kitų rimtų priežasčių, arba prieš kurį galimai bus panaudotas smurtas, grasinimai, skatinimas, papirkinėjimas dėl parodymų nedavimo arba melagingų parodymų davimo, parodymų surinkimo ir fiksavimo (Italijos BPK 392 str. 1 d. „a” bei „b” p. ir 395 str.). Gavus tokį prašymą ir sutikus su argumentais dėl atlikimo – ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka apklausą. Daroma išvada, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausos atlikimo sąlygos tiesiogiai priklauso nuo valstybėje pasirinkto ikiteisminio tyrimo teisėjo modelio, bet net ir tą patį modelį turinčios valstybės gali nustatyti kiek skirtingus pagrindus tokios apklausos atlikimui.

Išanalizavus ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos sąlygas ir atlikimo pagrindus, verta panagrinėti ir apklausos procedūrą. Pirmiausia, prokuroras dėl liudytojo apklausos kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją, kurio veiklos teritorijoje vyksta ikiteisminis tyrimas ir šis teisėjas apklausia liudytoją teismo patalpose (nerekomenduotina apklausti ikiteisminio tyrimo įstaigoje ar prokuratūroje, nes tai gali padaryti teisėjo šališkumo ir jo priklausomybės nuo prokuratūros įspūdį), paties liudytojo atvykimą apklausai užtikrina prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas jo pavedimu (Goda *et al.*, 2003a, p. 486). Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos metu turi būti laikomasi bendrų taisyklių, pagal kurias apklausą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras (Goda *et al.*, 2011, p. 314). Pavyzdžiui, prieš pradėdant apklausą, ikiteisminio tyrimo teisėjas išitikina liudytojo tapatybę, išsiaiškina anketinius liudytojo duomenis ir jo santykius su įtariamoju, išaiškina liudytojui BPK 81 ir 83 str. numatytas liudytojo teises ir pareigas (Goda *et al.*, 2003a, p. 486). Be bendrų taisyklių, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamai apklausai taikomos papildomos taisyklės: prisaikdinimas, prokuroro dalyvavimo užtikrinimas ir pranešimas įtariamajam ir jo gynėjui, kurie turi teisę atvykti į apklausą, dėl apklausos vietos ir laiko (BPK 184 str. 2, 3 ir 4 d.). Apie prisaikdinimą darbo 1.2 poskyryje jau buvo minėta, todėl verta aptarti likusius du punktus. Pirmiausia, dėl prokuroro dalyvavimo apklausoje poreikio. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje apklausoje prokuroras privalo dalyvauti todėl, kad ši apklausa paprastai atliekama prokuroro iniciatyva ir jam svarbu, kad šios apklausos metu būtų užfiksuoti visi reikšmingi duomenys, kuriuos gali pateikti liudytojas ir nukentėjusysis, be to, prokuroras gali užduoti apklausiamajam asmeniui klausimus, susipažinti su apklausos protokolu ir siūlyti jį papildyti (Goda *et al.*, 2011, p. 315). Ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka apklausą, o prokuroras privalo dalyvauti tokioje apklausoje – neatitikimai įstatymų reikalavimams organizuojant šią apklausą, prieštarauja BPK 184 str. 3 d. nuostatomis ir gali lemti duomenų rinkimo pažeidimą ir nepatikimumą jais (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. birželio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-66-449/2016). Prokuroro dalyvavimas yra svarbus, siekiant užtikrinti kaltinimo funkcijos palaikymą, kurią atlieka prokuroras ikiteisminiame tyrime, nes ikiteisminio tyrimo teisėjas turi išlikti nešališkas ir nepriklausomas, jo dalyvavimas yra svarbi tokios apklausos patikimumo garantija (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. vasario 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-116-932/2022). Neužtikrinus prokuroro dalyvavimą, procedūros pažeidimo esmingumą ir duotų asmens parodymų patikimumą klausimą turėtų spręsti teismas, kurio žinioje yra nagrinėjama byla.

Kita labai svarbi procedūrinė taisyklė – pranešimas įtariamajam ir jo gynėjui apie būsimos apklausos vietą ir laiką, kad jie galėtų dalyvauti tokioje apklausoje ir būtų užtikrinta EŽTK 6 str. 3 d. „d“ p. įtvirtinta įtariamojo (kaltinamojo) teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Kadangi ikiteisminio tyrimo teisėjo surašytame apklausos protokole užfiksuoti duomenys bylos nagrinėjimo teisme metu gali būti pripažįstami įrodymais⁹, įtariamasis (kaltinamasis) ar jo gynėjas proceso metu turi turėti galimybę bent vieną kartą užduoti klausimus liudytojui ar nukentėjusiajam, kurio parodymai gali būti pripažįstami įrodymais – priešingu atveju turėtų būti laikoma, kad proceso metu buvo pažeistos įtariamojo (kaltinamojo) teisės ir suabejota asmenų parodymų patikimumu (Goda *et al.*, 2011, p. 315). Tam, kad ši teisė nebūtų pažeista, apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos vietą ir laiką prokuroras praneša įtariamajam ir jo gynėjui, suimtas įtariamasis pristatomas į apklausos vietą, o jeigu įtariamasis yra ne Lietuvoje, pranešimas apie apklausos vietą ir laiką dėl nusikaltimo, už kurį numatyta atsakomybė Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ir BK 7 str. pagrindais, arba dėl nusikaltimo, kuriuo padaryta didelė žala, siunčiamas Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse numatytoms centrinėms susižinojimo įstaigoms užsienio valstybėje (BPK 184 str. 4 d.). Kartu, pažymėtina, kad yra privaloma tik pranešti, o ne atvedinti laisvėje esantį įtariamąjį, todėl jei jis ar jo gynėjas neatvyksta į liudytojo apklausą – tai netrukdo apklausos atlikimui (BPK 184 str. 5 d.)¹⁰. Tinkamas pranešimo įteikimas įtariamajam ir jo gynėjui yra įtariamojo teisės į sąžiningą procesą įgyvendinimas, nepriklausomai nuo to, ar įtariamasis yra Lietuvoje ar užsienyje – ši teisė turi būti užtikrinta.

Svarbu panagrinėti tam tikrus probleminius šios procedūrinės taisyklės aspektus. Vienas iš tokių – nepranešimas apie apklausą, kai joks asmuo byloje dar nebuvo pripažintas įtariamuoju. Tokiu atveju, nepranešimas įtariamajam ir jo gynėjui apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą apklausą nepažeidžia BPK 184 str., tačiau turi būti sudaryta bent viena galimybė įtariamajam ar jo gynėjui sudalyvauti liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje ir užduoti klausimus, nes atmesdamas kaltinamųjų prašymus iškviešti ir apklausti šiuos liudytojus – teismas suvaržo jų teises, o liudytojų parodymai negali būti pripažinti įrodymais ir jais teismas negali remtis priimant nuosprendį (Lietuvos apeliacinio teismo

⁹ Ši apklausos reikšmė bus analizuojama 3 darbo dalyje.

¹⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad BPK 184 str. 4 d. buvo pakeista 2017 m. įtraukiant atvejį, kai įtariamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje (Lietuvos Respublikos BPK..., 2017). Tokiu būdu buvo išplėstos proceso *in absentia* (nedalyvaujant baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui) taikymo galimybės, priimtos nuostatos užkerta kelią ikiteisminio tyrimo vilkinimui ir leidžia baudžiamąją bylą perduoti teismui tais atvejais, kai asmuo vengia baudžiamosios atsakomybės slapstydamasis užsienyje, šio pakeitimo tikslas – sudaryti galimybes teisės saugai sėkmingai vykdyti visų asmenų, besislepiančių nuo teisės saugos užsienyje, baudžiamąjį persekiojimą (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-133-579/2021).

2007 m. rugsėjo 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-166/2007). Tai nurodyta ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikoje, kurioje pripažįstama, kad ši garantija (teisė užduoti klausimus) nėra pažeidžiama, jei kaltinamajam (įtariamajam) tokia galimybė suteikta parodymų davimo metu arba vėliau procese (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. kovo 16 d. sprendimas byloje *Camilleri prieš Malta*, Nr. 51760/99). Kaltinamajam ar jo gynėjui turint galimybę pateikti liudytojui ar nukentėjusiajam klausimus nagrinėjant bylą pirmosios ar apeliacinės instancijos teismuose, jų nedalyvavimas ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje, nesuvaržo kaltinamojo teisės į teisingą procesą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009). Tačiau pasitaiko atvejų, kad įtariamąją statusą asmuo įgyja vėliau, bet teisė apklausti liudytoją (nukentėjusįjį) taip ir nebuvo suteikta. Lietuvos teismų praktikoje, kai apkaltinamasis nuosprendis pagrįstas vien tik arba lemiamą apimtį parodymais asmens, kurio kaltinamasis negalėjo apklausti, pati savaime nebūtinai lemia gynybos teisių apribojimą su EŽTK 6 str. įtvirtintomis garantijomis, be to, byloje galima panaudoti anksčiau duotus liudytojo (nukentėjusiojo) parodymus, net jeigu gynyba negalėjo jo apklausti, laikantis atitinkamų reikalavimų: pirma, liudytojo (nukentėjusiojo) nedalyvavimo teismo procese priežastis yra svarbi, antra, teismas turi kuo kruopščiau patikrinti procesą ir atsakyti į klausimą, ar yra pakankamų tokio įrodymo keliamus nepatogumus kompensuojančių veiksmų, įskaitant leidžiančius tinkamai ir teisingai įvertinti parodymų patikimumą (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. vasario 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-116-932/2022). Svarbia nedalyvavimo teisme priežastimi gali būti pripažįstama situacija, kai dėl apklausos teisme nukentėjusiajam gali būti psichinė trauma ar kitokių sunkių pasekmių, kurių buvimas arba reali grėsmė paprastai patvirtinami medicininio pobūdžio duomenimis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2L-32-489/2024). Apkaltinamąjį nuosprendį leidžiama grįsti nedalyvaujančio liudytojo parodymais tik tuo atveju, kai šie parodymai yra pakankamai patikimi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-1073/2021). Taigi, įtariamąjo ar jo gynėjo nedalyvavimas ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje liudytojo (nukentėjusiojo) apklausoje, nesuteikiant galimybės vėliau užduoti klausimus, pažeidžia EŽTK 6 str. 3 d. nustatytą kaltinamojo teisę užduoti klausimus liudytojams, bet duotais asmenų parodymais tam tikrais atvejais vis tiek galima grįsti teismo nuosprendį, neapribojant EŽTK 6 str. įtvirtintas garantijas. Autorės nuomone, susidaro įdomi situacija, kai kaltinamojo teisių pažeidimas nebūtinai lemia parodymų nepatikimumą ir viskas priklauso nuo to, kaip teismas vertina situaciją ir parodymus.

Kiti probleminiai šios procedūrinės taisyklės aspektai susiję su įtariamąjo (kaltinamojo) bei jo gynėjo nedalyvavimu ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausoje. Jeigu nedalyvavo apklausoje gynėjas, tačiau jam buvo tinkamai pranešta apie apklausos laiką ir vietą, apklausoje dalyvavo įtariamasis, kuris aktyviai dalyvavo apklausos procese ir uždavinėjo klausimus, pateikė pastabas dėl protokolo, neprašė apklausos atidėti dėl gynėjo neatvykimo, tai nesudaro pagrindo pripažinti, kad teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams ir teisė į gynybą buvo pažeista, be to, BPK 184 str. 4 d. nenumato privalomo gynėjo dalyvavimo apklausiant liudytoją (nukentėjusįjį) pas ikiteisminio tyrimo teisėją, todėl gynėjo nedalyvavimo faktas nepažeidžia minėtos normos nuostatų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1/2012)¹¹. Jeigu dalyvauja gynėjas, bet ne įtariamasis, tai situacija panaši. Dalyvauti yra teisė, bet ne pareiga, privaloma tik pranešti šiems subjektams dėl planuojamos atlikti apklausos vietos ir laiko. Prieš apklausą išsprendžiamas klausimas, ar galima atlikti nukentėjusiojo (liudytojo) apklausą nedalyvaujant įtariamajam ir patikrinama, ar įtariamasis buvo kviečiamas į apklausą (ar buvo įteiktas pranešimas), išklausomi (perskaitomi) įtariamąjo atsisakymo dalyvauti motyvai, bet jo dalyvavimas nėra privalomas (Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. balandžio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-339-453/2015). Dalyvaujantis apklausoje gynėjas užtikrina įtariamąjo teisę užduoti apklausiamajam asmeniui klausimus. Jeigu nedalyvauja nei įtariamasis, nei jo gynėjas, bet jiems buvo pranešta apie apklausą įstatymo nustatyta tvarka – nėra suvaržyta ar pažeista įtariamąjo (kaltinamojo) teisė į gynybą, kadangi, kaip minėta, įtariamasis turi teisę, o ne pareigą dalyvauti apklausoje (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. liepos 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-256-318/2020). Tai taikoma ir suimtajam įtariamajam, kuris turi teisę dalyvauti ir atsisakyti dalyvauti tokioje apklausoje – savanoriškas, tinkamai procesine tvarka išreikštas ir įformintas suimto įtariamąjo atsisakymas dalyvauti prokuroro prašymu vykstančioje ir ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje liudytojo apklausoje negali tapti kliūtimi atlikti šį labai svarbų procesinį veiksma ir gauti faktinius duomenis byloje, o jį atlikus be suimto įtariamąjo dalyvavimo, gautus faktinius duomenis teisme pripažinti įrodymais – tais atvejais, kai suimtas įtariamasis atsisako dalyvauti apklausoje ir kartu nepareiškia noro, kad joje dalyvautų gynėjas, nekyla pareiga prokurorui atskirai kviešti tokioje apklausti dalyvauti suimto įtariamąjo gynėją (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis

¹¹ Jeigu apklausoje norėjo dalyvauti gynėjas, bet dėl užimtumo negalėjo, autorės nuomone, apie tai reikėtų pranešti prokurorui ir susiderinti dėl kitos apklausos laiko, jeigu negalima pakeisti, tai apklausa vyksta nurodytu laiku, o gynėjas vėliau turės teisę susipažinti su apklausos protokolu, kadangi jo dalyvavimas nėra privalomas.

baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008). Taigi, pranešimas yra svarbi procedūros dalis, kurios neįvykdžius gali būti nustatytas BPK 184 str. 4 d. pažeidimas, bet įtariamojo ar jo gynėjo dalyvavimas priklauso nuo įtariamojo (kaltinamojo) pasirinkimo.

Darytina išvada, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka apklausą, kai prokuroras pateikia jam prašymą manydamas, kad liudytojo nebus įmanoma apklausti teismo posėdžio metu arba jis nagrinėjimo teismo metu gali pakeisti parodymus bei pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus, arba, kad liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausa atliekama pagal bendras taisykles, bet papildomai liudytojas ar nukentėjusysis turi būti (jeigu galima) prisaikdintas, užtikrintas prokuroro dalyvavimas ir dėl apklausos laiko bei vietos pranešama įtariamajam ir jo gynėjui. Įtariamasis ar jo gynėjas neprivalo dalyvauti tokioje apklausoje, bet jeigu jiems nėra pranešama – turi būti suteikta teisė apklausti liudytoją ar nukentėjusįjį nagrinėjimo teisme metu. Nesuteikus tokios teisės duoti asmenų parodymai ikiteisminio tyrimo teisėjui gali būti pripažinti įrodymais tik jei liudytojas ar nukentėjusysis nedalyvauja dėl svarbių priežasčių teismo posėdyje, yra pakankamų tokio įrodymo keliamus nepatogumus kompensuojančių veiksnių ir duoti parodymai pakankamai patikimi. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos procedūros nesilaikymas gali lemti esminį BPK pažeidimą arba duotų parodymų nepripažinimą įrodymais.

2.2. Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją ypatumai

Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos aspektai nustatyti BPK 186 str. Būtent pirmoje šio straipsnio dalyje nurodyta, kad nepilnametį liudytoją ar nepilnametį nukentėjusįjį apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas šio Kodekso 184 str. 3, 4, 5 d. nustatyta tvarka, kai vaiko interesais to prašo jo atstovas, prokuroras ar gynėjas, arba šio Kodekso 184 str. 1 d. numatytais atvejais. Nors BPK 186 str. atsirado 2003 m. gegužės 1 d. (kartu su Kodekso įsigaliojimu), tačiau šio straipsnio dalys buvo keičiamos kelis kartus. Labai svarbus pakeitimas, susijęs su pirma straipsnio dalimi, buvo patvirtintas vos pora mėnesių po BPK įsigaliojimo. Pagal anksčiau galiojusią redakciją, apklausti jaunesnį kaip aštuoniolikos metų liudytoją ar nukentėjusįjį galėjo tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, t. y. ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras galėjo tik pasikalbėti su nepilnamečiu, bet tai nebuvo apklausa (Goda *et al.*, 2003a, p. 492). 2003 m. birželio 19 d. BPK pakeitimo įstatymu buvo nuspręsta BPK 186 str. 1 d. papildyti tuo, kad nepilnamečius liudytojus ar nukentėjusiuosius apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, kai vaiko interesais to prašo jo

atstovas, prokuroras ar gynėjas arba šio Kodekso 184 str. 1 d. numatytais atvejais (Lietuvos Respublikos BPK..., 2003). Toks straipsnio dalies pakeitimas buvo įtvirtintas dėl baudžiamojo proceso tikslų, nes tam tikrais atvejais būtina, kad asmenų iki 18 m. apklausa būtų atliekama ne pas ikiteisminio tyrimo teisėją, be to, pakeitimai reikalingi siekiant užtikrinti galimybę atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus: parodymą atpažinti, akistatą ir kt. (Lietuvos Respublikos Seimo teisės..., 2003). BPK 186 str. 1 d. nustato sąlygas, kada būtų ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausą. Ikiteisminio tyrimo teisėjas gali apklausti esant BPK 184 str. 1 d. nurodytiems pagrindams, dėl kurių pas ikiteisminio tyrimo teisėją organizuojama prokuroro prašymu suaugusiųjų liudytojų ar nukentėjusiųjų apklausa, bei papildomai dėl nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausos, kuri vykdoma BPK 184 str. 3, 4, 5 dalyse nustatyta tvarka, į ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu, nepilnamečio interesais, gali kreiptis jo atstovas, prokuroras ar gynėjas (Goda *et al.*, 2011, p. 319). Vaiko interesais galima kreiptis siekiant, kad nepilnametis būtų apgintas nuo baudžiamojo proceso traumuojančio poveikio jo asmenybei, taip pat ir kitais atvejais (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro..., 2009). Taigi, nepilnamečių liudytojo ar nukentėjusiojo apklausos, kurią atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, sąlygos yra panašios kaip suaugusiųjų, tik papildomai į ikiteisminio tyrimo teisėją gali kreiptis nepilnamečio atstovas, prokuroras ar gynėjas, nenurodant BPK 184 str. 1 d. esančių pagrindų.

Nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausos procedūra turi tam tikrų ypatumų. BPK normos, saugodamos nepilnamečius liudytojus ir nukentėjusiuosius nuo psichinių traumų ar kitokių sunkių padarinių, kuriuos gali sukelti jų apklausa, nustato specialias jų apklausos taisykles (Kauno apygardos teismo 2017 m. gruodžio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-438-478/2017). Pirmiausiai, tokioje apklausoje turi teisę dalyvauti nepilnamečio atstovas (Goda *et al.*, 2011, p. 319). Juo gali būti atstovas pagal įstatymą, pavyzdžiui, tėvai, arba įgaliotas atstovas – advokatas, jiems turi būti pranešta apie apklausos vietą ir laiką, bet jie patys sprendžia dėl (ne)dalyvavimo – nėra privaloma, bet dalyvaujant jie užtikrina teisėtus nepilnamečio interesus (Goda *et al.*, 2003a, p. 493). Kadangi nepilnamečio atstovas turi teisę dalyvauti apklausoje, turi būti įvertinta, ar jis nedarys poveikio nepilnamečiui (BPK 186 str. 3 d.). Pavyzdžiui, jeigu nepilnametis apklausiamas apie įvykius, kurie buvo jam esant mažamečiui, arba apklausiamas mažametis dėl prieš keletą metų įvykusio įvykio, kyla pagrįstų abejonių, ar jis galėtų tiksliai atsiminti tokį įvykį, todėl neatmestina, kad dalyvaujantis atstovas pagal įstatymą apklausoje galėtų daryti įtaką duotiems parodymams – remiantis tuo, nėra pakankamo pagrindo tokius parodymus laikyti patikimais ir nekeliančiais abejonių (Klaipėdos apygardos teismo 2013

m. birželio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-172-174/2013). Be to, svarbu atsižvelgti į nepilnamečio amžių, charakterio ypatybes, dėl kurių nepilnametis lengvai pasiduoda suaugusiųjų įtakai ir dėl kurių reali nepilnamečio patirtis gali būti iškreipta subjektyvaus vieno iš tėvų vertinimo ar matymo, o jeigu atliekamos teismo psichologijos ar teismo psichiatrijos ekspertizės, jų aktuose nurodoma apie daromo poveikio galimybę, todėl teismas turi įvertinti ir juos, vertinant nepilnamečio duotus parodymus (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-215-843/2023). Taigi, tiek prieš ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausos atlikimą, tiek po jos, reikia vertinti, ar nepilnamečio atstovas nepadarys, ar nepadarė, neleistino poveikio nepilnamečiui, dėl kurių duoti parodymai gali būti laikomi nepatikimais.

Be atstovo, nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje taip pat gali dalyvauti psichologas ir valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas. Paminėti subjektai nepilnamečio apklausoje dalyvauja tam tikrais atvejais: a) kai apklausa vykdoma dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dėl pelnytos iš nepilnamečio prostitucijos ar nepilnamečio įtraukimo į prostituciją arba b) kitais atvejais, kai to prašo proceso dalyviai arba yra ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva (BPK 186 str. 3 d.). Pažymėtina, kad psichologas ir valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos atstovas privalo dalyvauti mažamečio liudytojo (nukentėjusiojo) apklausoje (BPK 186 str. 3 d.). Jei apklausiamas nepilnametis turi specialiųjų poreikių, galimai nukentėjo nuo seksualinės prievartos ar po nusikalstamos veikos sutriko jo psichika ir pan., siekiant išvengti antrinės traumos teisinių procedūrų metu, atlikti apklausą, remiantis rekomendacijomis, turėtų padėti psichologas, turintis specialių žinių ir įgūdžių dirbti su nepilnamečiais (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2016, p. 46). Todėl psichologo vaidmuo yra padėti apklausti nepilnametį, atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą, o valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos atstovas – stebi iš kitos patalpos, ar apklausos metu nepažeidžiamos nepilnamečio teisės, jis taip pat gali užduoti apklausiamajam asmeniui klausimų ir reikšti prašymus dėl apklausos (Vilniaus apygardos teismo 2023 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-153-1053/2023). Šie abu subjektai neprivalo dalyvauti nepilnamečio apklausoje (skirtingai nei mažamečio apklausoje) ir paprastai kviečiami esant duomenų apie teisingų parodymų davimui įtakos turinčią nepilnamečio ypatingą fizinę ar psichinę būseną (Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-47/2008). Taigi, nepilnamečio atstovas, psichologas ar valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas turi tik

galimybę dalyvauti nepilnamečio apklausoje pas ikiteisminio tyrimo teisėją, bet jų dalyvavimas nėra privalomas.

Siekiant, kad dėl dalyvavimo baudžiamojoje proceso veiksmuose nepilnamečiui būtų daromas kuo mažesnis neigiamas poveikis, nepilnametis liudytojas ar nukentėjęsysis proceso metu turi būti apklausiami kuo mažiau kartų (Goda *et al.*, 2011, p. 320). Nepilnamečiai liudytojai ar nukentėjęsiejį ikiteisminio tyrimo metu apklausiami paprastai ne daugiau kaip vieną kartą, o jeigu būtina pakartotinė apklausa – paprastai apklausia tas pats asmuo (BPK 186 str. 2 d.). Ruošiantis mažamečio nukentėjusiojo ar liudytojo apklausai būtina parinkti neutralią, jų psichikos nežalojančią aplinką (Teisinės rekomendacijos ikiteisminio..., 2005, p. 37), todėl apklausa atliekama vaikų apklausoms pritaikytose patalpose. Nerekomenduoja daryti pakartotinės apklausos dėl to, kad vaikai ir paaugliai labiau pasiduoda įtaigai, kuri gali atsirasti dėl sudėtingos nepilnamečių apklausos procedūros kartojimo ir turėti reikšmės parodymų teisingumui, be to, apklausų situacijų kartojimas gali daryti neigiamą poveikį moraliniam nepilnamečių psichikos vystymuisi (Goda *et al.*, 2003a, p. 495). Todėl paprastai turėtų pakakti vienos pas ikiteisminio tyrimo teisėją atliktos apklausos, o į teismo posėdį nepilnametis neturėtų būti kviečiamas (Goda *et al.*, 2011, p. 320). Jeigu ikiteisminio tyrimo metu nepilnametis apklausiamas daugiau negu vieną kartą – nėra draudžiama apklausti daugiau kartų – tokiose apklausose duoti parodymai savaime nėra nepatikimi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-610/2012). Taigi, rekomenduotina, kad nepilnametį liudytoją ar nukentėjusįjį apklaustų vieną kartą ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, išskyrus psichologą ir nepilnamečio atstovą, neleidžiama būti patalpoje, kurioje atliekama apklausa (BPK 186 str. 4 d.). Tokiu atveju privalomai turi būti daromas garso ir vaizdo įrašas, o įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams turi būti sudaromos sąlygos stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos bei per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti apklausiamajam asmeniui klausimų – jeigu neįmanoma sudaryti tokių sąlygų, apklausa vyksta be įtariamojo ir kitų proceso dalyvių dalyvavimo ir po apklausos parodomas padarytas garso ir vaizdo įrašas, o proceso dalyviai tuomet turi teisę per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti apklausiamam asmeniui klausimų (BPK 186 str. 4 d.). Pagal anksčiau galiojusią redakciją, įtariamiesiems ir kitiems proceso dalyviams, išskyrus valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi galėjo būti neleista būti apklausos patalpoje, jeigu egzistuoja tikimybė, kad daromas neleistinas poveikis (Goda *et al.*, 2011, p. 320). 2017 m. įsigaliojusi pakeitimu buvo nustatyta, kad įtariamiesiems ir kitiems proceso dalyviams, išskyrus nepilnamečio atstovą ir psichologą, iš viso neleidžiama būti apklausos patalpoje

(Lietuvos Respublikos BPK 186..., 2017). Pakeitimo įsigaliojimas buvo motyvuotas tuo, kad moksliniai tyrimai bei užsienio šalių praktika patvirtina, kad apklausiant nepilnametį liudytoją ar nukentėjusįjį, patalpoje, kurioje atliekama apklausa, turi būti kuo mažiau žmonių, nes tik taip galima išgauti teisingus ir tikrus parodymus, kurie dažnai yra vieninteliai tiesioginiai įrodymai byloje, be to, apklausos metu patalpoje esantys asmenys gali bauginti nepilnametį, todėl rekomenduotina, kad apklausiant vaiką toje pačioje patalpoje dalyvautų tik apklausėjas ir vaikui artimas asmuo (Lietuvos Respublikos Seimo teisės..., 2017). Šiuo atveju vaikui artimas asmuo yra nepilnamečio atstovas, o apklausėjas – psichologas. Draudimas dalyvauti įtariamajam apklausoje niekaip nesusijęs su jo teisių ar teisės į gynybą suvaržymu, nes teisės užduoti klausimus jis nepraranda (Lietuvos Respublikos Seimo teisės..., 2017). Įtariamojo (kaltinamojo) nedalyvavimas nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje tam tikrais atvejais gali sukurti probleminių situacijų, būtent, kai gaunamas skundas, jog buvo pažeista kaltinamojo teisė užduoti klausimus. Pavyzdžiui, jeigu apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją metu įtariamasis nebuvo nustatytas, turi būti suteikta teisė proceso metu užduoti klausimus nepilnamečiui liudytojui ir nukentėjusiajam. Tačiau dėl nepilnamečių apklausos specifikos, nepilnamečiai dažnai nekviečiami į posėdį (ekspertai pateikia išvadas, kad dėl psichologinės būsenos nerekomenduojama jų dar kartą apklausti), todėl jie negali atsakyti į gynybos pateiktus klausimus¹². Tokiu atveju, Lietuvos teismai, vadovaudamiesi EŽTT praktika, orientuoja savo praktiką į tai, kad galima remtis liudytojo (nukentėjusiojo), kuriam kaltininkas negalėjo užduoti klausimų, duotais parodymais, jeigu: a) anksčiau duoti parodymai gauti iš esmės nepažeidus baudžiamojo proceso įstatymą, b) liudytojo (nukentėjusiojo) nedalyvavimo tolesniame baudžiamajame procese priežastis yra svarbi, c) gautų parodymų vertinimas buvo paskutinė priemonė bylos aplinkybėms nustatyti, d) gauti parodymai yra patikimi (Vilniaus apygardos teismo 2023 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-465-957/2023). Kadangi nepilnamečiai apklausiami kaip įmanoma mažiau kartų, svarbu, kad įtariamiesiems (kaltinamiesiems) būtų pranešta apie apklausos vietą ir laiką bei suteikta galimybė stebėti, klausyti ir užduoti klausimus apklausos metu arba po jos, siekiant, kad apklausos metu duoti parodymai būtų laikomi patikimais.

Dar viena procedūrinė nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos taisyklė – turi būti daromas apklausos vaizdo ir garso įrašas (BPK 186 str. 2 d.). Kuomet neįmanoma įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams sudaryti sąlygų stebėti ir girdėti apklausą iš kitos

¹² Panaši situacija būna, kai kaltinimo liudytojas atsisako duoti parodymus teisme, kartu ir atsakyti į kaltinamojo gynybos klausimus – dėl to gali būti iš esmės pakenkta kaltinamojo teisei ginčyti liudytojo patikimumą ir jį apklausti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013).

patalpos - parodomas apklausos vaizdo ir garso įrašas ir po peržiūros proceso dalyviai gali užduoti klausimus per ikiteisminio tyrimo teisėją (Goda *et al.*, 2011, p. 320). Be to, nagrinėjimo teisme metu įrašo svarba pasireiškia, kai nepilnametis nekviečiamas į teismo posėdį pakartotinei apklausai, siekiant apsaugoti nepilnametį nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio, o pirminėje apklausoje nedalyvavo įtariamasis ar jo gynėjas. Tai reiškia, kad garso ir vaizdo įrašo darymas daugeliu atveju leidžia išvengti pakartotinių nepilnamečių apklausų (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2016, p. 29). Teismo nagrinėjimo metu apklausos atliktos pas ikiteisminio tyrimo teisėją vaizdo ir garso įrašas yra peržiūrimas, užtikrinant galimybę apklausose nedalyvavusiems asmenims matyti ir girdėti, kaip vyko apklausa, bei sudaroma galimybė pasisakyti dėl joje užfiksuotų aplinkybių bei apklausto asmens parodymų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-489/2024). Kai nepilnametis liudytojas ar nukentėjęsysis nedalyvauja teismo procese dėl svarbių priežasčių, vaizdo ir garso įrašas sudaro gynybai pakankamas procesines galimybes susipažinti su parodymų turiniu ir kvestionuoti tiek nepilnamečių parodymus, duotus teisėjui, tiek kitus su apklausomis pas ikiteisminio tyrimo teisėją susijusias aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-489/2024). Taigi, vaizdo ir garso įrašas yra parodymų fiksavimo šaltinis, kuris suteikia galimybę parodyti, kaip buvo atlikta apklausa proceso dalyviams, nesuvaržant kaltinamojo teisės užduoti klausimus ir užtikrinant sąžiningą procesą.

Kitose šalyse, nepilnamečių liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos taip pat turi ypatumų. Pavyzdžiui, Latvijoje nepilnametis turi teisę turėti atstovą (tėvai, globėjai, seneliai, pilnamečiai broliai, seserys – jiems nesant ar nesutinkant dalyvauti, atstovauja vaikų teisių apsaugos specialistas, taip pat ir advokatas), kuris gali dalyvauti tyrimo veiksmuose, kuriuose dalyvauja nepilnametis (Latvijos BPK 89 str.), nepilnamečio apklausos metu rekomenduojama atlikti vaizdo ir garso įrašą, apklausa negali trukti ilgiau nei šešias valandas, o apklausą turi vykdyti asmuo, turintis specialių žinių dėl bendravimo su vaikais baudžiamojo proceso metu – jeigu prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas neturi tokių žinių arba turi, bet mano, kad yra poreikis – apklausa vykdoma kartu su pedagogu arba psichologu, be to, mažamečio apklausa arba nepilnamečio, kuris patyrė smurtą nuo finansiškai ar kitaip priklausomo asmens, buvo nukentėjęs nuo prekybos žmonėmis ar nusikalstamos veikos prieš dorovę ar seksualinį neliečiamumą, apklausa (kartu ir pakartotinė), atliekama tik gavus ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimą ikiteisminio tyrimo metu, nagrinėjimo teisme metu – leidimas turi būti gautas iš teismo (Latvijos BPK 152 str.). Tai reiškia, kad Latvijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas nevykdo nepilnamečių

nukentėjusių ar liudytojų apklausos. Vokietijos baudžiamojo proceso įstatyme yra nurodyta galimybė atlikti teisminę apklausą (teisėjo atliekama apklausą), jeigu tokiu būdu geriau apsaugomi nepilnamečių, arba asmenų, kurie nukentėjo būdami nepilnamečiais, interesai bylose, susijusiose su nusikaltimais seksualiniam apsisprendimui, gyvybei, asmens laisvei (Vokietijos BPK 58a 1 str. 1 d.). Tokia nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausa gali būti įrašoma ir vaizdo bei garso įrašas parodomas teismo posėdyje, jeigu kaltinamajam ir jo gynėjui buvo suteikta galimybė dalyvauti tokioje apklausoje, bet iš kitos pusės – nustatyta, kad leidžiama atlikti papildomą apklausą (nėra rekomendacijos kaip Lietuvoje apklausti vieną kartą) (Vokietijos BPK 225a str. 2 d.). Prancūzijoje, kurioje yra aktyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, nepilnamečiai privalo visuose veiksmuose dalyvauti su savo teisėtu atstovu, nebent tai yra neįmanoma (Prancūzijos BPK 783 str.), bet jeigu teisėti atstovai nevisiškai užtikrina nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo interesus – apylinkės prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas gali paskirti kitą asmenį kaip nepilnamečio atstovą (Prancūzijos BPK 706-50 str.). Nepilnamečio nukentėjusiojo apklausa, kurią atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, turi būti įrašoma, esant nepilnamečio ar jo atstovo sutikimui, tačiau, paprašius nepilnamečiui ar jo atstovui, gali būti daromas tik garso įrašas – apklausos įrašo kopija gali būti peržiūrima ar perklausoma proceso dalyvių, dalyvaujant ikiteisminio tyrimo teisėjui ar teismo sekretoriui (Prancūzijos BPK 706-52 str.). Kai nepilnametis yra nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, kuria buvo kėsiniama į gyvybę, kūno neliečiamybę, seksualinį apsisprendimą ar buvo bandoma įtraukti nepilnamečių į prostituciją, jo apklausoje ar apžiūroje, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar apylinkės prokuroro nurodymu, nepilnamečio ar jo teisėto atstovo prašymu, gali dalyvauti psichologas, pediatras ar nepilnamečio šeimos narys (Prancūzijos BPK 706-53 str.). Italijos baudžiamajame procese taip pat yra nustatyti tam tikri nepilnamečių dalyvavimo procese ypatumai, pavyzdžiui, mažamečiai neturėtų dalyvauti baudžiamajame procese (Italijos BPK 120 str. 1 d. „a“ p.), o jeigu policijai reikia surinkti informaciją dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pavyzdžiui, dėl prekybos žmonėmis) iš nepilnamečio – jie tai turi daryti tik su prokuroro paskirtu vaikų psichologu ar psichiatru (Italijos BPK 351 str. 1² d.). Tačiau jeigu yra poreikis apklausti nepilnamečių liudytoją ar nukentėjusį, nagrinėjant nusikalstamas veikas dėl prekybos žmonėmis, pornografijos ir t. t., prokuroras (savo ar nukentėjusiojo iniciatyva) ar įtariamasis gali kreiptis dėl specialaus įrodymų nagrinėjimo į ikiteisminio tyrimo teisėjo kanceliariją (Italijos BPK 392 str. 1¹ d.). Tokia apklausa gali būti atliekama ne teismo pastate, o, pavyzdžiui, apklausiamą asmens gyvenamojoje vietoje ar kitose specialiai pritaikytose patalpose, bei turėtų būti daromas apklausos vaizdo ir garso įrašas (Italijos BPK 398 str. 5¹ d.). Taigi, nepriklausomai nuo

valstybėje pasirinkto ikiteisminio tyrimo teisėjo modelio ar ikiteisminio tyrimo proceso, nepilnamečių interesus stengiamasi apsaugoti pritaikius tam tikrus ypatumus procese.

Darytina išvada, kad nepilnametis liudytojas ar nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo teisėjo gali būti apklausiamas tais pačiais pagrindais, nurodytais BPK 184 str. 1 d., kaip ir suaugęs, bet papildomai dėl tokios apklausos, nenurodant BPK 184 str. 1 d. esančių pagrindų, vaiko interesais gali kreiptis jo atstovas, gynėjas ar prokuroras. Apklausoje taikomos specialios taisyklės: ji vyksta vaikų apklausoms pritaikytose patalpose, daromas vaizdo ir garso įrašas, gali dalyvauti nepilnamečio atstovas, jei nedaro poveikio nepilnamečiui, ir psichologas apklausos patalpoje, o valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas, įtariamasis ir kiti proceso dalyviai iš kitos patalpos stebi kaip vyksta apklausa ir gali užduoti klausimus. Labai svarbi taisyklė, kad nepilnametis liudytojas ar nukentėjusysis paprastai apklausiamas ne daugiau kaip vieną kartą ir rekomenduojama jo nekviesti į posėdį. Jeigu įtariamasis nedalyvavo ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje, jam turi būti suteikta teisė apklausti nepilnamečių nagrinėjimo teisme metu, tačiau nepilnamečiui nedalyvaujant posėdyje ir gynybai jo neapklausius, jo parodymais vis tiek galima remtis, jeigu nedalyvavimo priežastis yra svarbi, parodymai, kurie yra patikimi ir jų vertinimas buvo paskutinė priemonė nustatant bylos aplinkybes, gauti iš esmės nepažeidus baudžiamojo proceso įstatymą.

2.3. Liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikytas anonimiškumas, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos ypatumai

Tam tikri ypatumai taikomi ir nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriems taikomas anonimiškumas, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamai apklausai. Apklausa atliekama tais pačiais pagrindais, nurodytais BPK 184 str. 1 d., kaip ir ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriems nėra taikomas anonimiškumas, apklausa (BPK 203 str. 1 d.). Šios apklausos specifika pasireiškia apklausos procedūroje. Liudytojas ar nukentėjusysis, kuriam taikomas anonimiškumas, gali būti ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausiami sudarius akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias nustatyti apklausiamo asmens tapatybę (dalyvaujant įtariamajam ir jo gynėjui) arba apklausiami be gynėjo ir įtariamojo dalyvavimo apklausos vietoje, ir tik po apklausos atlikimo supažindinant juos su gautais parodymais, po kurių galima jiems užduoti klausimus per ikiteisminio tyrimo teisėją (BPK 203 str. 2 ir 3 d.). Iš užduotų gynybos klausimų neturėtų būti galima atskleisti apklausiamojo asmens tapatybę, jeigu galima – ikiteisminio tyrimo teisėjas turi teisę

klausimų nepateikti arba juos performuluoti (BPK 203 str. 3 d.) ir tai nepažeidžia EŽTK nustatytą įtariamojo teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, nes šiuo atveju interesas užtikrinti liudytojo saugumą ir anonimiškumą yra svarbesnis nei kaltinimo gynybos teisių užtikrinimas. Be to, apklausiant nukentėjusįjį ar liudytoją, kuriam taikomas anonimiškumas, be įtariamojo ar jo gynėjo – nėra privaloma jiems pranešti apie apklausos atlikimo vietą ar laiką, reikia tik supažinti su apklausų protokolais, kuriuose užfiksuoti parodymai (Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-113/2006). Autorės nuomone, net negalint apklausos patalpoje dalyvauti įtariamajam ir jo gynėjui, jiems turėtų būti pranešta apie apklausos vietą ir laiką, kad jie iš kitos patalpos galėtų užduoti klausimus per ikiteisminio tyrimo teisėją, nes vien tik apklausos protokolų perskaitymas kaltinamo teisės užduoti klausimus neįgyvendina. Apklausos būdas – sudarius vizualines, akustines kliūtis ar be įtariamojo ir jo gynėjo dalyvavimo – priklauso nuo ikiteisminio tyrimo teisėjo pasirinkimo (Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-189/2008). Papildomai galima paminėti, kad pagal Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijas dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo, slaptą sekimą atlikusio pareigūno kaip liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausą atlieka tik ikiteisminio tyrimo teisėjas – ikiteisminio tyrimo metu jo negali apklausti nei ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nei prokuroras – tačiau pati apklausa nėra privaloma, tik galima (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro..., 2014). Todėl atsiradus poreikiui, tokį pareigūną gali apklausti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas. Taigi, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia liudytoją ar nukentėjusįjį, kuriam taikomas anonimiškumas, pasirenkamas vienas iš dviejų apklausos būdų, kurie turi savo ypatumų.

Liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymų vertinimas taip pat turi tam tikrų ypatumų. Pirmiausia, teisme vertinant šių asmenų parodymus, reikia įsitikinti, kad buvo pagrindas asmeniui taikyti anonimiškumą ir nėra BPK 200 str. 2 d. nustatytų sąlygų dėl kurių jam negalėjo būti taikomas anonimiškumas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-577/2010). Paaiškėjus, kad nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas ar dalinis anonimiškumas pritaikytas nesant pakankamo pagrindo ar esant BPK 200 str. 2 d. numatytiems aplinkybėms – jų parodymai vertinami kaip gauti neteisėtu būdu, todėl negali būti pripažinti įrodymais (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro..., 2014). Be to, gali būti vertinami tik tie parodymai, kurie buvo gauti asmenį apklausius ikiteisminio tyrimo teisėjui, todėl jeigu liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, nedalyvauja posėdyje ir

jis nebuvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo – jo duoti parodymai gali būti perskaitomi, bet teismas negali jais remtis (Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-353/2007). Ir pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai gali būti perskaitomi, bet teismai neprivalo jų garsiai skaityti ir gali būti perskaitomi tik tokio liudytojo, kuriam taikytas anonimiškumas, parodymai, kurio pats teismas savo nutartimi nepašaukė į teisiamąjį posėdį (Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-182/2007). Apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįsti vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais (BPK 301 str. 2 d.). Todėl vertinant liudytojo, kuriam taikytas anonimiškumas, parodymus turi būti atsižvelgiama į jų gavimo specifiką (sunkiau patikrinti tokio asmens parodymų patikimumą), todėl jie turi būti ypač kruopščiai tikrinami ir vertinami su kitais bylos duomenimis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017). Taigi, liudytojo, kuriam taikytas anonimiškumas, parodymai vertinami tik įsitikinus, kad anonimiškumas suteiktas įstatymo numatytais atvejais, buvo gauti ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikus apklausą ir garsiai perskaitomi, tik jei liudytojas nedalyvavo teismo posėdyje teismo nutartimi.

Darytina išvada, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia liudytoją ar nukentėjusįjį, kuriam taikomas anonimiškumas, sudarius akustines ar vizualines kliūtis arba nedalyvaujant įtariamajam ir jo gynėjui, sudarant galimybę jiems peržiūrėti vaizdo ir garso įrašą bei užduoti klausimus apklausiamajam per ikiteisminio tyrimo teisėją. Liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikytas anonimiškumas, ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais gali remtis teismas, jei anonimiškumas pritaikytas įstatyme nurodytais pagrindais ir apklausa buvo atlikta ikiteisminio tyrimo teisėjo. Tokie parodymai turi būti vertinami kartu su kitais byloje esančiais įrodymais ir kruopščiai tikrinami, tik jais apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas.

2.4. Įtariamojo apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją

Įtariamasis yra pagrindinis ikiteisminio tyrimo stadijos dalyvis, o įtariamojo apklausa yra vienas iš svarbiausių ikiteisminio tyrimo veiksmų, kuris atliekamas tiriant kiekvieną nusikalstamą veiką (Kilinskas, 2005, p. 50). Įtariamojo apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją – ikiteisminio tyrimo veiksmas, kurio metu ikiteisminio tyrimo teisėjas tiesiogiai gauna iš įtariamojo informacijos apie nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti reikšmingas aplinkybes, ją (informaciją) fiksuoja, laikydamasis baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų (Bučiūnas, Gruodytė, 2009, p. 46, 48). Tokios apklausos sąlygos ir procedūra

yra nurodytos BPK 189 str. Pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa, konstatuojant ir fiksuojant prisipažinimą, yra ne tiek įtariamojo būsimo elgesio tiriant bylą reguliavimo priemonė, kiek jo parodymų įrodomosios galios procesinio įtvirtinimo būdas (Goda *et al.*, 2003a, p. 510). Jeigu teisiama jame posėdyje kaltinamasis atsisako arba vengia duoti parodymus, pareiškia, kad neprisimena aplinkybių, apie kuriuos anksčiau davė parodymus, arba duoda parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo duotų ikiteisminio tyrimo metu, gali būti perskaitomi parodymai, kuriuos įtariamasis davė ikiteisminio tyrimo teisėjui ir teismas gali nuspręsti pasiremti jais priimdamas nuosprendį (Goda *et al.*, 2003a, p. 510). Kadangi ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausa yra itin svarbus ikiteisminio tyrimo veiksmas, kuriuo metu duoti parodymai gali būti pripažinti įrodymais, kyla poreikis detaliau išanalizuoti ir ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos įtariamojo apklausos sąlygas, procedūrą ir teismų praktikoje nagrinėtus probleminius aspektus.

Ikiteisminio tyrimo teisėjas gali apklausti įtariamąjį šiais atvejais: a) esant įtariamojo ar gynėjo prašymui, kuris pateikiamas prokurorui, kad įtariamąjį apklaustų ikiteisminio tyrimo teisėjas, b) prokuroro iniciatyva, kai prokuroras mano, kad bylos nagrinėjimo teisme metu kaltinamasis gali pakeisti savo parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti juos duoti (Goda *et al.*, 2003a, p. 509). Pirmiausia dėl įtariamojo ar gynėjo prašymo pateikimo prokurorui – BPK nenustato kokiais atvejais ar dėl kokių priežasčių įtariamasis gali norėti duoti parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui (Goda *et al.*, 2011, p. 318). Motyvai gali būti įvairūs, pavyzdžiui, jeigu įtariamasis ar jo gynėjas turi pretenzijų dėl pirmos apklausos (ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras buvo neobjektyvus ir šališkas, ignoravo gynėjo klausimus, naudojo apgaulę, nepagrįstu pažadus ir pan.) arba, kai įtariamasis pripažįsta savo kaltę ir nori, kad jį apklaustų ikiteisminio tyrimo teisėjas, tikėdamasis, kad į tokį prisipažinimą teismas tikrai atsižvelgs skirdamas bausmę, juolab, kad įtariamasis pasirengęs nekeisti savo pozicijos ir teisme, arba dėl kitokių motyvų (Goda *et al.*, 2003a, p. 509). Nepriklausomai nuo motyvų, toks įtariamojo ar jo gynėjo pageidavimas turi būti tenkinamas visais atvejais, suimtas įtariamasis taip pat turi tokią teisę (Goda *et al.*, 2011, p. 318-319). Prokuroras negali nesutikti teikti šį prašymą, o nesutikus, toks prokuroro nutarimas turi būti skundžiamas aukštesniajam prokurorui ir skundas turi būti tenkinamas. Toks prokuroro nesutikimas grubiai pažeidžia įtariamojo teises ir BPK, jis, palaikydamas valstybinį kaltinimą, negali apriboti įtariamojo teisės duoti parodymus. Suimto įtariamojo prašymu atveju, prokuroras turi jį per kiek įmanoma trumpesnę laiką po tokio prašymo pateikimo pristatyti pas ikiteisminio tyrimo teisėją (BPK 189 str. 2 d.). Be įtariamojo ar jo gynėjo prašymo, prokuroras savo iniciatyva gali teikti prašymą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl įtariamojo apklausos. Prokuroras tokią apklausą

inicijuoja ne bet kada, o esant įstatyme įtvirtintoms sąlygoms apie kurių realumą ir būtinumą sprendžią pats prokuroras (Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-54-396/2017). Pažymėtina ir tai, kad BPK nenumato ikiteisminį tyrimą organizuojančių institucijų pareigos visais atvejais įtariamą apklausa atlikti pas ikiteisminio tyrimo teisėją (Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-198-487/2018), kitaip tariant, būtent prokuroras sprendžia dėl tokio prašymo teikimo, jeigu yra įstatyme numatyti pagrindai. Prokuroro iniciatyva įtariamą apklausa ikiteisminio tyrimo teisėjas tuo atveju, kai manoma, kad bylos nagrinėjimo teisme metu kaltinamasis gali pakeisti savo parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus (BPK 189 str. 3 d.). Toks prokuroro manymas gali būti pagrįstas įvairiomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, jaunas įtariamą amžius, kognityvinės raidos sutrikimai, charakterio akcentuacijos (su įtariamą asmenybe susijusios aplinkybės, dėl kurių jis lengvai pasiduoda aplinkinių įtakai), nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdis ir laipsnis (sunkius ir labai sunkius nusikaltimus padarę asmenys dažniau keičia parodymus arba atsisako juos teikti), nusikalstamos veikos tyrimo situacija (sulaikymas ar pranešimo apie įtarimą įteikimas yra netikėtas, todėl įtariamasis nespėja sukurti alibi ar apgalvoti savo parodymų) bei nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės (veika padaryta bendrininkaujant ir vienas įtariamasis gali paveikti su pareigūnais bendradarbiaujantį įtariamą duoti suderintus parodymus) (Kilinskas, 2005, p. 60). Tokiais atvejais prokuroras, kreipdamasis dėl apklausos į ikiteisminio tyrimo teisėją, gali siekti, kad bylos nagrinėjimui teisme būtų užfiksuota svarbi informacija, kurią šiame proceso etape galima gauti iš įtariamą (Goda *et al.*, 2011, p. 318). Įgimtas kiekvienam žmogui būdingas orumas suponuoja absoliučią ir neginčijamą įtariamą teisę pačiam laisvai apsispręsti ir nuspręsti, ar ir ką jis nori pasakyti (paaiškinti) dėl jam reikiamo įtarimo (kaltinimo), taip pat ar ir kaip jis nori aktyviai dalyvauti prieš jį nukreiptame baudžiamajame procese (Merkevičius, 2008, p. 471). Kitaip tariant, įtariamasis turi teisę viso baudžiamojo proceso metu išlikti pasyviu – pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus, kuris išplaukia iš Konstitucijos 31 str. nustatyto draudimo versti duoti parodymus prieš save – arba gali keisti parodymus, meluoti. BPK neformuluoja teisinės pareigos sakyti tiesą, o BK taipogi nedraudžia tokio elgesio, todėl melavimas, nors ir nėra teisė, neabejotinai yra nedraudžiama procesinė galimybė gintis (Merkevičius, 2008, p. 528). Jeigu bylą tiriantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras stebėdamas įtariamą elgesį pastebi, kad įtariamasis dėl jo paties sąmonėje vykstančių motyvų kovos arba kitų nusikalstamos veikos bendrininkų ar kitų suinteresuotų asmenų daromo poveikio (pavyzdžiui, grasinant ne tik jam, bet ir įtariamą šeimos nariams arba artimiesiems

giminaičiams) gali teisme pakeisti savo parodymus arba atsisakyti juos duoti, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi teisę pasinaudoti procesinę priemonę (ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa), siekdami užtikrinti įtariamojo parodymų stabilumą (Goda *et al.*, 2003a, p. 509-510). Pažymėtina, kad V. Kilinskas teisingai nurodė, kad prašyti ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausti įtariamąjį tikslinga ir tais atvejais, kai manoma, kad įtariamasis dėl sveikatos būklės ar mirties teismo nagrinėjimo metu negalės duoti parodymų, tačiau BPK 189 str. 3 d. numatytas baigtinis sąrašas atveju, todėl reikėtų papildyti dėl galimybės apklausti įtariamąjį, kai jis vėliau negalės duoti parodymų dėl ligos ir mirties¹³ (Kilinskas, 2005, p. 60). V. Kilinskas tokį pasiūlymą pateikė 2005 m., ir šiuo metu (2024 m.) – BPK 189 str. 3 d. vis dar nėra papildyta, todėl siūlymas vis dar turėtų būti apsvaistytas ir patvirtintas, siekiant gauti svarbius parodymus. Taigi, prokuroras, savo iniciatyva arba įtariamojo ar jo gynėjo prašymu, gali kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl įtariamojo apklausos atlikimo siekdamas užfiksuoti duotus parodymus.

Kitose valstybėse gali būti nustatytos kitos sąlygos leidžiančios ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikti įtariamojo apklausa. Latvijoje įtariamąjį ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia, tik kai skiria procesines prievartos priemones ir tik dėl aplinkybių susijusių su šiomis priemonėmis (Latvijos BPK 81 str. 1 d. 3 p.). Vokietijoje, kaip ir Lietuvoje, ikiteisminio tyrimo teisėjas savarankiškai atlieka procesinius veiksmus tik pagal prokuroro prašymą (Kilinskas, 2005, p. 60). Todėl prokuroras, manydamas, kad ikiteisminiame tyrime reikia atlikti teisinius tardymo veiksmus (Kilinskas, 2005, p. 60), kreipiasi į apylinkės teismo teisėją dėl tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo – tuo tarpu ir dėl įtariamojo apklausos (Vokietijos BPK 162 str. 1 d.). Joje turi teisę dalyvauti prokuroras ir įtariamojo gynėjas bei užduoti įtariamajam klausimus (Vokietijos BPK 168c str. 1 d.). Prancūzijoje įtariamasis, kaip ir liudytojas, gali pats teikti prašymą dėl apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją atlikimo (Prancūzijos BPK 82-1 str) arba ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva gali būti atlikta įtariamojo apklausa, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka teisėjo tyrimą (Prancūzijos 116 str.). Prokurorui privaloma pranešti apie tokios apklausos planuojamą atlikimą ir prokuroras turi teisę joje dalyvauti (Prancūzijos 119 str.), o įtariamojo gynėjo dalyvavimas yra privalomas, nebent įtariamasis aiškiai išreiškia, kad atsisako teisės turėti gynėją apklausoje (Prancūzijos BPK 114 str.). Italijoje, kaip jau buvo minėta, yra speciali įrodymų rinkimo ir nagrinėjimo procedūra ikiteisminiame tyrime, kurios metu teisėjas gali atlikti tam tikrų asmenų apklausa. Ikiteisminio tyrimo metu teisėjas Italijoje gali apklausti įtariamąjį tik šiomis sąlygomis: prokurorui pateikus prašymą

¹³ Mirusio įtariamojo parodymai svarbūs, kai teisme nagrinėjama kito įtariamojo (bendrininko) padaryta veika.

atlikti įtariamąjį apklausa dėl faktų, susijusių su kito asmens atsakomybe bei įtariamajam ar prokurorui pateikus prašymą dėl kitų įtariamųjų, bendrininkų apklausos (Italijos BPK 392 str. 1 d. „c“ ir „d“ p.). Taigi, kitose valstybėse ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos liudytojo, nukentėjusiojo ar įtariamąjį apklausos sąlygos yra pakankamai panašios, tik Lietuvoje yra išskirtos konkrečios tokios apklausos atlikimo sąlygos.

Prokuroro iniciatyva ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamąjį apklausa vyksta pagal tas pačias taisykles kaip ir įtariamąjį apklausiant ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui (Goda *et al.*, 2011, p. 319)¹⁴. Pirmiausia, itin svarbu, kad būtų išaiškinta įtariamajam teisė tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (BPK 188 str. 3 d.). Bet kurioje proceso stadijoje įtariamąjį asmens raštu, žodžiu ar bet kuria kita forma duoti parodymai ar paaiškinimai tuo atveju, jei prieš įtariamąjį perteikiant šią faktinę informaciją nebuvo tinkamai išaiškinta teisė (nepriklausomai nuo to, ar baudžiamojo persekiojimo, ar teisingumo institucijos pareigūnas tą padarė sąmoningai, ar ne) atsisakyti duoti bet kokius parodymus ar paaiškinimus, arba neatsakinėti į atskirus klausimus bus laikomi kaip prievarta išgautais faktiniais duomenimis, kuriuos draudžiama vertinti (Merkevičius, 2008, p. 639). Išaiškinus įtariamąjį jo teises, reikia paklausti, ar jis prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, kurios padarymu įtariamasis, tuomet pasiūlyti duoti parodymus, po kurių įtariamajam gali būti užduodami klausimai (BPK 188 str. 3 d.). Jei apklausa atliekama įtariamąjį iniciatyva, apklausos pradžioje įtariamajam turi būti pasiūloma papasakoti apie aplinkybes, dėl kurių jis norėjo būti apklaustas teisėjo (Goda *et al.*, 2011, p. 319). Apklausos metu įtariamasis turi teisę, o ne pareigą duoti parodymus, todėl, skirtingai nei kiti apklausiami asmenys, įtariamasis nėra įspėjamas dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą ar dėl atsakomybės už atsisakymą duoti parodymus (Kilinskas, 2005, p. 51). Net jei duodamas parodymus įtariamasis akivaizdžiai meluoja, jokios prievartinio pobūdžio priemonės dėl to jo atžvilgiu negali būti taikomos, priešingu atveju būtų varžoma įtariamąjį teisė į gynybą (Goda *et al.*, 2011, p. 317). Taigi, kai vyksta ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausa, įtariamasis nėra prisaikdinamas, skirtingai nei kiti apklausiami proceso dalyviai, ir jis turi pasirinkimo teisę dėl (melagingų) parodymų davimo ar jokių parodymų nedavimo.

Be įtariamąjį ir ikiteisminio tyrimo teisėjo tokioje apklausoje gali dalyvauti ir kiti asmenys. Nepriklausomai, kieno iniciatyva atliekama įtariamąjį apklausa, visais atvejais ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje įtariamąjį apklausoje dalyvauja prokuroras (Goda

¹⁴ Taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai apklausa atliekama įtariamąjį prašymu, todėl, siekiant teisinio aiškumo, V. Kilinskas pasiūlė BPK 189 str. 4 d. suformuluoti taip: „Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos įtariamąjį apklausos metu taikomos šio kodekso 188 str. 3,4 dalies nuostatos“ (Kilinskas, 2005, p. 60). Tačiau šį Kodekso nuostata taip ir liko nepakeista.

et al., 2003a, p. 511). Jis, kaip ir ikiteisminio tyrimo teisėjas, gali užduoti įtariamajam klausimus (Goda *et al.*, 2011, p. 319). Be to, apklausos metu turi dalyvauti įtariamojo gynėjas (BPK 189 str. 5 d.). Jei įtariamasis neturi gynėjo, šis jam paskiriamas šiam proceso veiksmui atlikti, kadangi Kodekse nustatytas būtinas gynėjo dalyvavimas, kuris aiškinamas tuo, jog įtariamajam reikalinga profesionali teisinė pagalba parodymų davimo pozicijos nustatymui bei teisiškai pagrįstų pretenzijų suformulavimui (Kilinskas, 2005, p. 59). Gynėjas gali dalyvauti tokioje apklausoje ne tik įtariamojo prašymu – pagal BPK 48 str. 1 d. 4 p. gynėjas turi teisę dalyvauti atliekant veiksmus, kai dalyvauja įtariamasis – todėl, jeigu įtariamąjį apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, gali būti ir prokuroro iniciatyva, gynėjas irgi turi teisę dalyvauti apklausoje (Goda *et al.*, 2003a, p. 511). Aišku, jeigu įtariamasis nepareiškia noro dėl gynėjo dalyvavimo arba raštu ar žodžiu išreiškia, kad nenori, jog dalyvautų gynėjas – gynėjas tokioje apklausoje nedalyvauja. Jeigu pats įtariamasis negali dalyvauti gyvai apklausoje, nes yra laikomas laisvės atėmimo vietos įstaigoje, arba negali atvykti dėl svarbių priežasčių – apklausa gali vykti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis (BPK 189 str. 6 d.). Taigi, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje įtariamojo apklausoje privalo dalyvauti ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras bei įtariamasis, kuris gali būti apklausiamas ir nuotoliniu būdu, kartu turi teisę dalyvauti ir įtariamojo gynėjas, nepriklausomai nuo to, kieno iniciatyva ši apklausa yra vykdoma.

Nors įtariamojo apklausos sąlygos ir procedūra yra pakankamai detalios nustatytos BPK, tačiau teismų praktikoje susiduriama su keliais problemineis šio instituto aspektais. Siekiant, kad įtariamojo duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui parodymai būtų laikomi įrodymais, jie turi būti duoti laikantis BPK 188, 189 str. nustatytos tvarkos. Tai reiškia, kad, pirma, parodymai duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui ne apklausos metu, o sprendžiant suėmimo klausimą, nėra laikomi savarankišku, visaverčiu įrodymu šaltiniu ir jais galima tik patvirtinti kitus byloje surinktus įrodymus (Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-53-483/2018). Antra, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje apklausoje įtariamasis buvo apklaustas kaip liudytojas, arba, atvirkščiai, liudytojas buvo apklaustas kaip įtariamasis – duotus parodymus pripažinti įrodymais negalima, kadangi nesilaikyta BPK nustatytos ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos įtariamojo ar liudytojo apklausos tvarkos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-126-511/2019). Ir trečia, įtariamasis duoda parodymus per apklausą, o anksčiau išsakytos frazės ar sakiniai neturėtų būti laikomi teisėtais bei nepažeidžiant įtariamojo teisių gautais parodymais – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymėta, kad „neformalūs“ pareigūnų pokalbiai su įtariamoju negali būti laikomi savarankišku įrodymu šaltiniu

(Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-719/2022). EŽTT vertinęs neformalius pareigūnų pokalbius, apilankant suimtąjį ir bendraujant su juo nedalyvaujant gynėjui, yra pažymėjęs, kad tokia praktika kelia susirūpinimą dėl pareiškėjo gynybos teisių ir teisės neduoti parodymų prieš save apsaugos (EŽTT 2013 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje *Martin prieš Estiją*, Nr. 35985/09). Be procedūros taisyklių nesilaikymo, praktikoje buvo susidurta su problema dėl kito įtariamojo (bendrininko) apklausos ir jo parodymų pripažinimo įrodymais. Pareiga prokurorui pranešti įtariamajam ar jo gynėjui apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos vietą ir laiką, o įtariamojo ir jo gynėjo teisė dalyvauti tokioje apklausoje, užduoti klausimus apklausiamam asmeniui, kai apklausa baigta – susipažinti su apklausos protokolu ir teikti dėl jo pastabas įtvirtinta tik tais atvejais, kai apklausiamas liudytojas (Vilniaus apygardos teismo 2024 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-26-817/2024). Tai reiškia, kad prokuroras neturi pareigos užtikrinti įtariamojo ar jo gynėjo galimybės dalyvauti, kartu užduoti klausimus, susipažinti su apklausos protokolu ir teikti dėl jo pastabas kito įtariamojo apklausoje pas ikiteisminio tyrimo teisėją (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-239-303/2016). Toks skirtingas reguliavimas gali būti paaiškinamas tuo, kad yra didelis pavojus, jog nusikaltimo bendrininko (šiuo atveju kito nuteistojo) parodymai gali būti nepatikimi, atsižvelgiant į jo akivaizdų suinteresuotumą perkelti atsakomybę nuo savęs kitam asmeniui, todėl tokių parodymų vertinimas reikalauja griežtesnio patikrinimo, kadangi bendrininkai duoda parodymus nepriesiekę – jokie jų teiginiai dėl faktinių aplinkybių tikrumo negali sukelti atsakomybės už melagingus parodymus dėl tyčinio netikrų parodymų davimo (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-23-870/2024). Todėl tokiems duomenims keliami bendrieji įrodymų vertinimo reikalavimai ir aukštesni patikimumo reikalavimai, asmenų parodymai turi nekelti abejonų, o juos patvirtinti turi ir kiti, patikimi ir nešališki, bylos įrodymai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65-648/2021). Vieno bendrininko dalyvavimas kito bendrininko apklausoje kelia pagrįstų abejonų dėl galimo neigiamo poveikio apklausiamajam, be to, jeigu bendrininkas nėra apklausiamas nagrinėjimo teisme metu, o tik garsiai perskaitomi jo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui – juos įtariamasis gali kvestionuoti. Šiuo atveju, kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams nėra pažeidžiama. Pažymėtina, kad bendrakaltinamojo prisipažinimas kalto turėtų būti pripažįstamas įrodymu tik nustatant prisipažinusio asmens, o ne kito kaltinamojo nusikaltimo padarymo faktą, ir teisėjas turėtų aiškiai nurodyti, jog toks bendrakaltinamojo prisipažinimas savaime neįrodo, kad kitas kaltinamasis dalyvavo

darant nusikaltimą (Žibaitė-Neliubšienė, 2016, p. 322). Galima teigti, kad negalima įtariamojo nuteisti vien tik jį kaltinančiais bendrininkų parodymais ir tokie parodymai savaime įrodymais netampa – jie vertinami tiriant kitus byloje surinktus įrodymus. Taigi, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa turi vykti pagal BPK 188, 189 str. nurodytas taisykles, kitaip parodymai negali būti laikomi patikimais ir pripažįstami įrodymais nagrinėjimo teisme metu.

Darytina išvada, kad įtariamojo apklausa atliekama ikiteisminio tyrimo teisėjo, kai yra įtariamojo ar jo gynėjo prašymas dėl šios apklausos atlikimo, kuris turi būti tenkinamas visais atvejais, bei prokuroro iniciatyva, kai jo manymu įtariamasis gali pasinaudoti teise tylėti ir (ar) pakeisti savo parodymus teisme. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje įtariamojo apklausoje privalo dalyvauti prokuroras, o gynėjas – turi teisę dalyvauti, nebent įtariamasis parodo savo nesutikimą dėl gynėjo dalyvavimo. Svarbu, kad įtariamasis būtų apklaustas pagal BPK 188, 189 str. nurodytas taisykles, kitaip jo parodymai negali būti pripažinti patikimais, be to, įtariamasis negali dalyvauti kito įtariamojo apklausoje ir užduoti klausimus, nepriklausomai nuo to, ar įtariamasis dalyvaus, ar nedalyvaus, nagrinėjimo teisme metu – kito įtariamojo duoti parodymai ikiteisminio tyrimo teisėjui gali būti pagarsinti posėdyje ir įtariamasis gali ginčyti jų patikimumą.

2.5. Nepilnamečio įtariamojo ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos ypatumai

Nepilnamečio įtariamojo apklausos ypatumus reglamentuoja BPK 188 str. 5 d. Sąlygos ikiteisminio tyrimo teisėjui apklausti nepilnametį įtariamąjį yra tokios pačios kaip jam apklausti pilnametį įtariamąjį, o apklausos ypatumai atsiranda pačioje procedūroje, pagrinde dėl tam tikrų asmenų dalyvavimo. Nors nepilnamečio įtariamojo apklausos procedūra yra tokia pati, nepriklausomai nuo apklausą atliekančio asmens, apklausos ypatumus verta detaliau paanalizuoti, siekiant tinkamai atskleisti šio rašto darbo tematiką. Pačiu nepilnamečiu įtariamuoju yra laikomas asmuo, kuriam iki nusikalstamos veikos padarymo buvo suėję šešiolika metų arba keturiolika metų iki BK 13 str. 2 d. numatytų nusikalstamų veikų padarymo. Tai reiškia, kad įtariamaisiais negali būti mažamečiai, skirtingai nei liudytojai ar nukentėjusieji, todėl tam tikrų dalyvių dalyvavimas apklausoje nėra privalomas.

Pirmiausia, nepilnamečio įtariamojo apklausoje proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva gali dalyvauti psichologas ir (ar) valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas (BPK

188 str. 5 d.). Psichologas padeda apklausti nepilnametį, nustatyti ikiteisminio tyrimo teisėjui kontaktą su įtariamuoju (Goda *et al.*, 2003a, p. 508), atsižvelgdamas į jo socialinę ir psichologinę brandą, o valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas stebi, ar apklausos metu nepažeidžiamos nepilnamečio įtariamojo teisės bei gali užduoti apklausiamam asmeniui klausimų, reikšti prašymus dėl apklausos (BPK 188 str. 5 d.). Jų dalyvavimas pagal BPK, kaip ir nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje nėra privalomas kiekvienoje apklausoje (Klaipėdos apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-271-417/2017). Nors norma nėra imperatyvi, tam tikrais atvejais šių asmenų dalyvavimas yra reikalingas, pavyzdžiui, kai nepilnamečiui yra 15 metų, apklausos metu jis yra susijaudinęs, nesugebantis nurodyti esmines įvykio aplinkybes, mažai raštingas, atstovai pagal įstatymą neturi fizinių galimybių jį atstovauti, ginti jo teises bei prašyti į apklausas iškviešti paminėtus asmenis (Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. lapkričio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-118/2009). Šių asmenų dalyvavimas nepilnamečio įtariamojo apklausose padeda pašalinti bet kokias abejones dėl įtariamojo parodymų patikimumo ir savarankiškumo (Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-267). Todėl siekiant tinkamos apklausos atlikimo ir tinkamų parodymų gavimo, reikia atsižvelgti į nepilnamečio socialinę ir psichologinę brandą, o duomenis apie tai galima gauti iš nepilnamečio individualaus vertinimo, kuris atliekamas pagal BPK 1891 str. nurodytas nuostatas. Taigi, siekiant užtikrinti nepilnamečio interesus, nepilnamečio įtariamojo apklausoje gali dalyvauti psichologas ir (ar) valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas.

Nepilnamečio įtariamojo apklausoje, skirtingai nei pilnamečio įtariamojo, remiantis BPK 51 str. 1 d. 1 p. privalo dalyvauti gynėjas. Įtariamojo nepilnametystė yra pagrindas būtinam gynėjo dalyvavimui (Goda *et al.*, 2011, p. 320-321). Gynėjas suteikia nepilnamečiui reikiamą teisinę pagalbą, išaiškindamas ir padėdamas tiksliau suvokti pareikšto įtariamo esmę, o dalyvaudamas apklausoje gynėjas privalo siekti, kad būtų išaiškintos aplinkybės teisinančios ar lengvinančios nepilnamečio įtariamojo atsakomybę (Goda *et al.*, 2003a, p. 507). Nepilnamečio įtariamojo pareikštas gynėjo atsisakymas ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ir teismui nėra privalomas (BPK 52 str. 2 d.). Jei nepilnamečio įtariamojo (kaltinamojo) parodymai yra gaunami neužtikrinus būtinojo gynėjo dalyvavimo, konstatuojamas esminis BPK pažeidimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-350/2013), o gauti parodymai laikomi neturinčiais įrodomosios reikšmės, nes neatitinka įrodymams keliamo leistinumo reikalavimo (Kilinskas, 2005, p. 63). Tokioje apklausoje taip pat privalo dalyvauti prokuroras. Be to, nepilnametis įtariamasis turi turėti atstovą pagal įstatymą, kuris

irgi gali dalyvauti apklausose (Goda *et al.*, 2011, p. 321). Tačiau jam suteikiama tik teisė, bet ne pareiga dalyvauti nepilnamečio įtariamojo apklausoje, todėl jo nedalyvavimas BPK normų nepažeidžia (Kauno apygardos teismo 2017 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-614-594/2017). Atstovo dalyvavimo tikslas gali būti ginti nepilnamečio interesus, padėti jam pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis, taip pat, palengvinti užmegzti psichologinį tyrėjo ir įtariamojo kontaktą, paskatinti nepilnametį duoti teisingus parodymus (Kilinskas, 2005, p. 63). Be dalyvių dalyvavimo, svarbu paminėti, kad gali būti daromas šios apklausos garso ir vaizdo įrašas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro iniciatyva arba nepilnamečio įtariamojo ar jo gynėjo arba atstovo pagal įstatymą prašymu, bet apklausiant suimtą ar sulaikytą nepilnametį įtariamąjį – vaizdo ir garso įrašo darymas yra privalomas visais atvejais (BPK 188 str. 5 d.). Taigi, nepilnamečio įtariamojo apklausoje privalomai dalyvauja jo gynėjas, prokuroras ir turi teisę dalyvauti nepilnamečio atstovas pagal įstatymą, bet jo nedalyvavimas BPK normų nepažeidžia.

Kitose valstybėse taip pat yra tam tikrų ypatumų atliekant nepilnamečio įtariamojo apklausą. Latvijoje prokuroras turi pareigą kreiptis į Valstybinę probacijos tarnybą dėl nepilnamečio įtariamojo vertinimo ataskaitos pateikimo (Latvijos BPK 36 str. 1 d. 6² p.), atliekant procesinius veiksmus su nepilnamečiu turi teisę dalyvauti jo atstovas (Latvijos BPK 60² str. 3¹ d. 1, 2 p.), o gynėjo dalyvavimas yra būtinas (Latvijos BPK 83 str. 1 d. 1 p.). Taikomi tokie patys ypatumai kaip ir nepilnamečiui liudytojui ar nukentėjusiajam: turi būti daromas vaizdo ir garso įrašas, o apklausą atliekantis asmuo turi turėti specialių žinių dėl bendravimo su nepilnamečiu ir jeigu jis neturi arba mano, kad reikia – į apklausą kviečiamas pedagogas ir (ar) psichologas (Latvijos BPK 152 str. 1, 2 d.). Latvijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas nepilnamečio įtariamojo apklausos neatlieka. Vokietijoje nepilnametis įtariamasis turi teisę, kad kartu su juo, atliekant įvairius procesinius veiksmus, dalyvautų gynėjas ir atstovas pagal įstatymą (Vokietijos BPK 137 str. 1, 2 d.), o apklausos metu gali būti daromas vaizdo ir garso įrašas (Vokietijos BPK 58a str. 1 d. 1 p.). Prancūzijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas privalomai atlieka ikiteisminį tyrimą, kai nepilnametis padaro nusikalstamą veiką, negalima atlikti preliminarus tyrimo ir perduoti bylos nagrinėjimą tiesiai teismui. Nepilnametis kur įmanoma turi būti atstovaujamas teisėto atstovo (Prancūzijos BPK 78-3 str.). Italijoje esant keliems nepilnamečiams įtariamiesiems turi būti pradėti atskiri ikiteisminiai tyrimai ir jų negalima sujungti (Italijos 14 str. 1 d.), jeigu policija nori surinkti atitinkamą informaciją dėl tam tikrų veikų iš nepilnamečio įtariamojo – turi dalyvauti vaikų psichologas ar psichiatras, paskirtas prokuroro (Italijos BPK 351 str. 1² d.), taip pat, tiriant tam tikras veikas, pavyzdžiui, dėl prekybos žmonėmis ar pornografijos, ir norint, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas atliktų bet kurio nepilnamečio

(autorės nuomone, kartu ir nepilnamečio įtariamojo) apklausą - galima kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėjo sekretoriatą dėl specialios įrodymų nagrinėjimo ir apklausos atlikimo (Italijos BPK 392 str. 1¹ d.). Analizuotose valstybėse nepilnamečio įtariamojo apklausoje, kaip ir Lietuvoje, gali būti taikomos specifinės taisyklės.

Darytina išvada, kad Lietuvoje nepilnamečių įtariamojo apklausą gali atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas. Siekiant, kad nepilnamečių apklaustų ikiteisminio tyrimo teisėjas, taikomos tokios pačios sąlygos kaip ir suaugusiam įtariamajam – įtariamasis ar jo gynėjas teikia prašymą dėl įvairiausių motyvų arba prokuroro iniciatyva teikiamas prašymas, kai jis mano, kad įtariamasis gali pasinaudoti teise tylėti ir (ar) pakeisti savo parodymus. Skirtingai nei pilnamečio įtariamojo apklausoje, nepilnamečio įtariamojo apklausoje dalyvauja daugiau subjektų. Privalomai dalyvauja prokuroras ir gynėjas, gali dalyvauti nepilnamečio atstovas pagal įstatymą, psichologas ir (ar) valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas – tačiau jų dalyvavimas nėra privalomas ir BPK normų pažeidimo nelemia. Nepriklausomai nuo to, kad nepilnamečis yra įtariamasis, jis turi teisę, kad baudžiamojo proceso metu būtų stengiamasi apsaugoti jo interesus ir užtikrinti jo teises, kadangi nepilnamečiai yra vieni iš labiausiai pažeidžiamų subjektų.

3. APKLAUSOS PAS IKITEISMINIO TYRIMO TEISĖJĄ ĮRODOMOJI REIKŠMĖ

Šiame darbe kelis kartus buvo paminėta, kad apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėjo metu duoti parodymai yra svarbūs, kadangi jie gali būti perskaityti nagrinėjimo teisme metu ir teismas juos gali vertinti priimdamas nuosprendį. Siekiant, kad teismas priimdamas nuosprendį vadovautųsi tam tikrais duomenimis – jie turi būti pripažinti įrodymais. Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti, BPK numatytais proceso veiksmais patikrinti, teisiama jame posėdyje išnagrinėti ir teismo pripažinti duomenys, kuriais vadovaudamasis teismas daro išvadas dėl nusikalstamos veikos buvimo ar nebuvimo, šią veiką padariusio asmens kaltumo ar nekaltumo ir kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai, o asmenų parodymai įrodymais yra laikomi tuo atveju, kai šie parodymai nepažeidžiant įstatyme nustatytos tvarkos yra duoti pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo posėdyje arba ikiteisminio tyrimo teisėjui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2011). Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti asmenų parodymai gali būti laikomi įrodymais, jeigu apklausos metu nepažeistos BPK normų nuostatos, todėl ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa turi specifinę įrodomąją reikšmę (Goda *et al.*, 2003a, p. 489). Ši reikšmė pasireiškia, kai duoti parodymai yra perskaitomi teisiama jame posėdyje. Apskritai, parodymai gali būti perskaitomi keliais pagrindais, priklausomai ir nuo apklausiamo asmens procesinio statuso. Kaltinamojo duoti parodymai gali būti perskaitomi, kai: a) jis buvo apklaustas ikiteisminiame tyrime ir davė parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui, b) jis jau davė parodymus teisme ir po jo apklausos teisiama jame posėdyje buvo padaryta pertrauka arba bylos nagrinėjimas buvo atidėtas, ar c) jei teismas nagrinėja antrą kartą bylą po to, kai apeliacinės ar kasacinės instancijos teismas panaikino nuosprendį ir bylą, kurioje yra asmens parodymai, perdavė iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui (Goda *et al.*, 2011, p. 423). Nukentėjusiojo ir liudytojo perskaitomų parodymų prigimtis panaši į kaltinamojo parodymų (Goda *et al.*, 2003b, p. 142), bet yra papildomi pagrindai, kada galima perskaityti nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus nagrinėjimo teisme metu. Tokie atvejai yra, kai: a) jie buvo apklausti BPK 266 str. 3 d. numatytu atveju prieš pertraukos darymą ar bylos nagrinėjimo atidėjimą ir teismas nusprendė į tęsiamą teisiama jį posėdį jų nekviesti, b) teismas nekviečia į teisiama jį posėdį liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikytas anonimiškumas, c) nekviečia į posėdį nepilnamečio, kad dėl apklausos teisme nebūtų padaryta psichinė trauma ar neatsirastų kitokių sunkių padarinių (dėl kiekvieno nepilnamečio teismas sprendžia

individualiai atsižvelgdamas į jo amžių, psichines savybes, parodymų reikšmę bylai ir pan.) (Goda *et al.*, 2011, p. 427-428), d) perskaitomi parodymai, kai tai buvo būtina dėl nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių (BPK 276 str. 1 d.). Duoti parodymai (teisme ar ikiteisminio tyrimo teisėjui), neskaitant papildomai nurodytų pagrindų taikomų nukentėjusiajam ar liudytojui, gali būti perskaitomi ne bet kokiais atvejais, o tik tais, kurie nurodyti įstatyme (Goda *et al.*, 2003b, p. 142). Todėl toliau bus nagrinėjami nurodyti įstatyme atvejai, kada galima perskaityti duotus asmens parodymus ir šių parodymų santykis su byloje perskaitytais ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotais parodymais.

Pirmiausia, ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti asmens parodymai gali būti pagarsinami teisiama jame posėdyje, jei apklausiamas asmuo nedalyvauja jame. Liudytojo, nukentėjusiojo ar kaltinamojo gali nebūti posėdyje, jeigu jis yra miręs, todėl savaime aišku, kad teismas neturi procesinės galimybės iškviesti jį į teisiama jį posėdyje apklausai, todėl jo pas ikiteisminio tyrimo teisėją duoti parodymai yra pagarsinami (Vilniaus apygardos teismo 2017 m. lapkričio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-599-468/2017). Pažymėtina, kad kai kaltinamasis yra miręs, baudžiamasis procesas paprastai yra nutraukiamas dėl kaltinamojo mirties, tačiau procesas gali vykti toliau, jei baudžiamojon atsakomybėn yra traukiami bendrininkai (Goda *et al.*, 2011, p. 423), todėl mirusio kaltinamojo parodymai gali būti itin svarbūs nagrinėjamoje byloje. Kaltinamojo byloje dar gali nebūti BPK 246 str. numatytais atvejais – kai jis ne Lietuvos Respublikoje ir vengia atvykti į teismą. Bet jeigu negali atvykti į teismą dėl to, kad yra laikomas laisvės atėmimo vietų įstaigoje ar dėl kitų svarbių priežasčių – jo dalyvavimas teismo posėdyje gali būti užtikrinamas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis (BPK 246 str. 1 d.). Liudytojas ar nukentėjusysis gali nedalyvauti (ir nuotoliniu būdu) teisiama jame posėdyje dėl svarbių priežasčių (skirtingai nei kaltinamasis), pavyzdžiui, išvykimas į tolimąjį plaukiojimą, sveikatos priežiūros įstaigos nustatyta liga, dėl kurios asmuo negali atvykti į teismą¹⁵ (Goda *et al.*, 2003b, p. 142-143), nepilnametystė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2011), mažametystė (Kauno apygardos teismo 2018 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-176-290/2018) ir t. t. Teisiama jame posėdyje dėl anksčiau paminėtų priežasčių nedalyvaujant asmeniui, teismas negali gauti žodinių ir tiesioginių parodymų, todėl privalo perskaityti ikiteisminio tyrimo metu arba pirmiau teisme duotus parodymus, juos palyginti su kitais

¹⁵ Tokia liga galėtų būti laikoma nepatikslinti demencija, kiti psichikos sutrikimai, dėl kurių asmuo gydomas ligoninės palaikomojo gydymo ir slaugios skyriuje (Šiaulių apygardos teismo 2017 m. gruodžio 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-87-332/2017).

įrodymais, patikrinti ir įvertinti (Goda *et al.*, 2011, p. 423). Balsu neperskaičius šių įrodymų, jais negalima remtis priimant nuosprendį (Goda *et al.*, 2003b, p. 143). Taigi, ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai gali tapti itin svarbūs, kai nėra daugiau galimybės apklausti tą patį asmenį ir jo parodymai yra reikšmingi.

Kitas asmens duotų parodymų perskaitymo pagrindas yra, kai jis atsisako arba vengia duoti parodymus teisiamaajame posėdyje, taip pat, kai pareiškia, kad neprisimena aplinkybių, apie kurias anksčiau davė parodymus (BPK 276 str. 1 d. 2 p.). Jeigu kaltinamasis atsisako teisme duoti parodymus, teismojo posėdžio pirmininkas privalo iš pradžių paaiškinti, jog parodymų davimas yra veiksminga kaltinamojo gynimosi priemonė ir jeigu kaltinimasis vis tiek atsisako duoti parodymus – teismui nieko nebelieka, kaip perskaityti jo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu (Goda *et al.*, 2011, p. 423). Atsisakymo ir vengimo duoti parodymus priežastys gali būti įvairios, pavyzdžiui, gynybos taktika arba nurodant, kad pirmiau duoti parodymai yra teisingi, su jais sutinka ir nenori duoti parodymus iš naujo. Jeigu nukentėjęsysis ir liudytojas vengia duoti parodymus, posėdžio pirmininkas primena jiems dėl atsakomybės pagal BPK 183 str. – jeigu nukentėjęsysis ar liudytojas, nepaisydami gresiančios atsakomybės, parodymų neduoda – perskaitomi esantys byloje jų parodymai (Goda *et al.*, 2003b, p. 143). Kai nukentėjęsysis ar liudytojas, apskritai neatsisakydami duoti parodymus, pareiškia, kad neprisimena (tariamai ar iš tikrųjų) aplinkybių, apie kurias davė anksčiau parodymus, perskaitomi atitinkami parodymų fragmentai, be to, teisėjui vertėtų pabandyti išsiaiškinti tokio pamiršimo priežastis ar motyvus (Goda *et al.*, 2003b, p. 143). Iš tikrųjų neprisiminti gali dėl praėjusio ilgo laikotarpio nuo įvykio ir teismojo posėdžio (Kauno apygardos teismo 2018 m. balandžio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-80-317/2018), pavyzdžiui, praėjus trejiems metams nuo įvykio ir apklausos pirmosios instancijos teisme (Lietuvos apeliacinio teisme 2016 m. vasario 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6-483/2016). Taigi, kai teisiamaajame posėdyje asmuo atsisako arba vengia duoti parodymus dėl įvairių priežasčių arba neatsisako, bet teigia, kad neprisimena visų aplinkybių – ikiteisminio tyrimo teisėjui duotų parodymų pagarsinimas gali būti vienintelė išeitis bent vieną kartą sužinoti perskaičius apklausos protokolą apklausiamo asmens parodymus.

Ir paskutinis parodymų perskaitymo pagrindas – teisiamaajame posėdyje asmuo duoda parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu arba pirmiau teisme (BPK 276 str. 1 d. 3 p.). Jeigu prieštaravimai susiję su parodymų detalėmis ir neturi svarbios reikšmės bylai, tokiais atvejais parodymų nėra pagrindo perskaityti (Goda *et al.*, 2011, p. 424). Prieštaravimai laikytini svarbiais bylai tais atvejais,

kai susiję su aplinkybėmis, išdėstytomis nuosprendyje – nusikalstamos veikos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai ir kt. – jeigu tokie prieštaravimai teismui kliudo padaryti pagrįstas išvadas (Goda *et al.*, 2003b, p. 143). Šiuo atveju teismas privalo išsiaiškinti prieštaravimų priežastis: ar jie atsirado kaltinamajam pakeitus parodymus, ar ikiteisminio tyrimo metu parodymai buvo netiksliai užrašyti, ar dėl kitų priežasčių (Goda *et al.*, 2011, p. 424). Todėl teismo posėdžio pirmininkas kreipiasi į kaltinamąjį, nukentėjusį ir liudytoją, prašydamas paaiškinti, dėl ko atsirado prieštaravimai ir kuriais jo parodymais reikia tikėti (Goda *et al.*, 2003b, p. 143). Remdamasis šių asmenų paaiškinimo analize ir kitais byloje surinktais įrodymais, teismas, priimdamas nuosprendį, turės nuspręsti, kurie parodymai yra teisingi (Goda *et al.*, 2011, p. 424). Teismų praktikoje teismai nusprendžia pasiremti ikiteisminio tyrimo teisėjui duotais parodymais ir juos pagarsinti, kai mano, kad tikroji parodymų pakeitimo priežastis buvo padaryti juos panašesnius į kito asmens, pavyzdžiui, bendrininko, parodymus (Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-644-148/2015) arba kai asmuo ikiteisminio tyrimo metu buvo apklaustas kelis kartus ir kiekvieną kartą nurodydavo, kad pirmiau duoti parodymai yra teisingi, o teisiamajame posėdyje pakeičia parodymus, nurodant, kad pirmiau duoti parodymai buvo paveikti patirto šoko, nors nauji teisiamajame posėdyje duoti parodymai nepaaiškina tam tikrų nusikalstamos veikos aplinkybių (Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-580-626/2016). Taigi, siekiant, kad byloje būtų užfiksuoti tikrieji asmens parodymai, gali būti pagarsinami ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai ikiteisminio tyrimo metu.

Be viršuje paminėtų pagrindų, dar yra papildomi, taip pat nurodyti, pagrindai, kuriais gali būti teisiamajame posėdyje perskaitomi nukentėjusiojo ar liudytojo duoti parodymai. Vienas iš tokių pagrindų, kai nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai gali būti pagarsinami – jei jiems buvo taikytas anonimiškumas. Todėl, kai tokio asmens atvykimas į teismą kelia didelį pavojų jo, jo šeimos narių ar artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai ar laisvei, jis į teisiamąjį posėdį gali būti nekviečiamas, o teisme balsu perskaitomi jo parodymai, ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti BPK 203 str. nustatyta tvarka (Goda *et al.*, 2011, p. 430). Teismas nutartimi nusprendžia dėl tokio asmens neatvykimo. Liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikytas anonimiškumas, parodymų perskaitymas nepažeidžia kaltinamojo teisės į gynybą, nes jis ikiteisminio tyrimo metu atliktoje apklausoje parodymus davė ikiteisminio tyrimo teisėjui laikydamasis rungimosi principų reikalavimų, tokioje apklausoje dalyvaujant įtariamajam ar jo gynėjui – jeigu jie apklausoje nedalyvauja, jiems vis tiek užtikrinama teisė susipažinti su apklausiamo asmens duotais parodymais ir per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti klausimus (Goda *et al.*, 2011, p. 430). Užtikrinant

kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriam taikytas anonimiškumas, parodymais pagarsintais teisiamajame posėdyje gali remtis teismas priimdamas atitinkamą nuosprendį. Panašiai yra ir su nepilnamečių parodymais – jeigu jie davė parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui ir buvo užtikrinta kaltinamojo teisė užduoti klausimus, dėl atitinkamų nepilnamečio charakterio, brandos savybių, amžiaus, psichologinės būsenos ar siekiant apsaugoti nepilnamečių nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio – jų parodymai gali būti perskaitomi teisme ir teismas gali jais remtis priimdamas nuosprendį. Tas pats taikoma, kai nukentėjusiajam reikalingi specialūs apsaugos poreikiai. Taigi, įstatyme nurodyti papildomi pagrindai padeda dar labiau užtikrinti nukentėjusiojo ar liudytojo interesus ir apsaugoti juos nuo galimo poveikio psichologinei būsenai dėl baudžiamojo proceso ar nuo kitokio galimo poveikio apklausiamam asmeniui ir jo šeimos nariams ar artimiems giminaičiams.

Kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai teisiamąjame posėdžio metu gali būti perskaitomi nagrinėjimo teisme dalyvio prašymu arba teismo iniciatyva (Goda *et al.*, 2003b, p. 144). Parodymus balsu perskaito posėdžio pirmininkas arba, jo pavedimu, posėdžio sekretorius (Goda *et al.*, 2011, p. 424). Gali būti perskaitomas visas apklausos protokolas arba pacituojamos atskiros jo vietos ir jei parodymai perskaityti, tai pažymima teisiamąjame posėdžio protokole (Goda *et al.*, 2003b, p. 144). Siekiant pasiremti perskaitytais parodymais, labai svarbu, kad jie būtų atitinkamai ištiriami ir aprašomi apkaltinamajame nuosprendyje, kitaip gali būti suteikiama pirmenybę kaltinimo pusei ir išvelgtas teismo šališkumas (Kauno apygardos teismo 2017 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-814-594/2017). Be parodymų perskaitymo, teisiamajame posėdyje nagrinėjimo teisme dalyvių prašymų gali būti perskaitomi ir peržiūrimi garso ir vaizdo įrašai – prieš jų perklausą ir peržiūrą, gali būti perskaitomi apklausiamo asmens parodymai, esantys atitinkamame ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktos apklausos ar teisiamąjame posėdžio protokole (Goda *et al.*, 2011, p. 424). Taigi, nagrinėjimo teisme metu, nurodytais įstatyme atvejais gali būti perskaitomi asmenų parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, bei peržiūrimi ir perklausomi padarytų apklausų garso ir vaizdo įrašai.

Būtent ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai turi specifinę įrodomąją reikšmę. Kaip jau buvo minėta, teismų praktikoje laikomasi nuostatos, jog kaltinamojo, nukentėjusiojo, liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjui, gali turėti įrodomosios reikšmės kaip ir tokių asmenų parodymai, duoti teisiamąjame posėdžio metu, kuriais teismas gali grįsti savo išvadas – tai reiškia, kad parodymai duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui, kaip nešališkam baudžiamojo proceso subjektui, pagrįstai pripažįstami tinkamais įrodymais BPK 20 str. prasme (Lietuvos apeliacinio teismo 2018

m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-74-318/2018). BPK 301 str. 1 d. nuostata, kad teismas nuosprendį pagrindžia tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje, neturėtų būti suprantama tiesiogiai, nes teismas turi teisę nuosprendį grįsti visais įrodymais, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais įrodymais, tačiau juos visus privalo ištirti ir patikrinti teisiama jame posėdyje BPK 271-292 str. nustatyta tvarka: apklausti asmenis, perskaityti apklausiamo asmens parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, nustačius BPK 276 str. 1 d. 1-3 p. nurodytas aplinkybes, byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaityti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, kaip liudytojus apklausti apklausą ikiteisminio tyrimo metu atlikusius pareigūnus (BPK 176 str. 1, 4 d.), perskaityti dokumentus bei apžiūrėti daiktus (Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-317-398/2017). Iš šių teismų praktikoje suformuluotų įrodymų tikrinimo taisyklių atsiranda dar vienas aspektas – teisiama jame posėdyje gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti asmens parodymai. Atsiranda tam tikras neaiškumas – kaip ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa gali turėti specifinę įrodomąją reikšmę, jeigu teisiama jame posėdyje gali būti perskaitomi parodymai duoti bet kuriam ikiteisminio tyrimo subjektui, atliekančiam procesinį veiksma? Tokia galimybė atsiranda todėl, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti parodymai gali būti perskaitomi tik siekiant patikrinti byloje esantiems įrodymams, jie specifinės įrodomosios reikšmės neturi.

BPK 276 str. 4 d. nustatyta, kad byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, taip pat perklausomi ir peržiūrimi tokių apklausų garso ir vaizdo įrašai. Parodymai gali būti perskaitomi teisme tais pačiais atvejais, kaip ir ikiteisminio tyrimo teisėjui ar pirmiau teisme duoti parodymai – esant BPK 276 str. 1 d. esantiems atvejams (Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-123-449/2017) – kai kaltinamasis, nukentėjusysis ar liudytojas yra miręs, atsisako arba vengia duoti parodymus, pareiškia, kad neprisimena aplinkybių, apie kurias anksčiau davė parodymus, duoda teisiama jame posėdyje parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu ar pirmiau teisme, be to, kai kaltinamasis nedalyvauja BPK 246 str. numatytais atvejais, arba kai liudytojas ar nukentėjusysis nedalyvauja dėl svarbių priežasčių. Prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui atlikus apklausą gauti duomenys gali būti reikšmingi teismui tikrinant bei vertinant teisiama jame posėdyje gautus kaltinamųjų, nukentėjusiųjų bei liudytojų parodymus, ekspertizės akta bei specialisto išvada, byloje esančius dokumentus ir daiktinius įrodymus (Goda *et al.*, 2003b,

p. 192). Kitaip tariant, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui duoti parodymai yra skirti byloje esantiems įrodymams patikrinti, duoti parodymai savarankiškos įrodomosios reikšmės teismui priimant nuosprendį neturi, tačiau jie gali būti reikšmingi, tikrinant ir vertinant teisme duotus asmenų parodymus bei kitus byloje esančius įrodymus (Goda *et al.*, 2011, p. 424). Iš kitos pusės, teismas priimdamas nuosprendį, negalėdamas šiais duomenimis pagrįsti nuosprendį, gali į juos atsižvelgti, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnui ir prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymų perskaitymas ir analizė bendrame bylos duomenų kontekste gali turėti reikšmės formuojantis teismo vidiniam įsitikinimui galutinai įvertinant įrodymus (Goda *et al.*, 2003b, p. 192). Tai reiškia, kad paminėtiems asmenims duoti parodymai nėra savarankiškas įrodymų šaltinis, tačiau šiais duomenimis galima patikrinti kitus byloje surinktus įrodymus ir jie kartu padeda formuoti teismo vidinį įsitikinimą (Kauno apygardos teismo 2018 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 1A-149-348/2018). Dabar galiojantis BPK iš esmės pašalina daug metų egzistavusią problemą, kai teismas turėdavo apsispręsti kaip vertinti iki bylai atsiduriant teisme gautus asmens parodymus – jis juos turėjo teisę laikyti įrodymais, tačiau asmenys teisme dažnai keisdavo savo pozicija, pavyzdžiui, teigdami, kad tyrimo metu jie prisipažino dėl jiems daryto neleistino poveikio – pagal šiuo metu galiojančią BPK ne ikiteisminio tyrimo teisėjui ikiteisminio tyrimo metu duoti parodymai jokiais atvejais neturi tiesioginės įrodomosios reikšmės (Goda *et al.*, 2011, p. 424). Be tokių parodymų perskaitymo, teisiama jame posėdyje kaip liudytojo statusą turintis gali būti apklaustas ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kuris atliko tą apklausą – tai yra dar vienas būdas, kuriuo siekiama patikrinti kitus byloje surinktus įrodymus ir padėti suformuoti teisėjo vidinį įsitikinimą dėl teisiama jame posėdyje nagrinėjamos veikos aplinkybių. Taigi, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti asmenų parodymai apklausos metu negali būti pripažinti įrodymais, skirtingai nei ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos metu duoti asmens parodymai.

Darytina išvada, kad teisiama jame posėdyje gali būti perskaitomi asmenų parodymai, kurie buvo duoti ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, jei kaltinamasis, nukentėjusysis ar liudytojas yra miręs, nedalyvauja teisme dėl svarbių priežasčių (kaltinamasis tuomet gali dalyvauti posėdyje nuotoliniu būdu), atsisako ar vengia duoti parodymus, ar teigia, kad neprisimena aplinkybių, dėl kurių anksčiau davė parodymus arba kai teisiama jame posėdyje duoda parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo anksčiau duotų jo parodymų. Tokių parodymų perskaitymas lemia, kad jie gali būti pripažinti įrodymais ir teismas gali jais remtis priimdamas nuosprendį. Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausa turi specifinę įrodomąją reikšmę – šios apklausos metu

duoti parodymai, teisiama jame posėdyje gali būti perskaityti ir tapti įrodymais. Nors teisiama jame posėdyje gali būti perskaitomi ir kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui apklausos metu, bet jie neturi tiesioginės įrodomosios reikšmės ir gali tik patvirtinti kitus byloje esančius įrodymus ar formuoti teisėjo vidinį įsitikinimą. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa yra svarbus procesinis veiksmas, nes jame dalyvaujančius (apklausiamus) asmenis galima labiau apsaugoti nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio – tokiu būdu šią apklausą galima laikyti kaip vieną iš apsaugos priemonių naudojamų baudžiamajame procese, be to, ši apklausa gali būti vienintelis proceso dalyvių parodymų gavimo ir užfiksavimo būdas.

IŠVADOS

1. Lietuvoje ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijos yra šiek tiek platesnės nei kitose šalyse, kuriose taip pat pasirinktas pasyvus šio teisėjo modelis, Lietuvoje šiam teisėjui priskirtas didesnis vaidmuo užtikrinant teisminę kontrolę pirmajame baudžiamojo proceso etape.
2. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamai liudytojo ar nukentėjusiojo apklausai taikomos papildomos procedūrinės taisyklės, kurios leidžia ikiteisminio tyrimo teisėjui duotus parodymus laikyti įrodymais: prisaikdinimas (jeigu galima), privalomas prokuroro dalyvavimas ir pranešimas įtariamajam ir jo gynėjui dėl apklausos laiko bei vietos. Nepranešus arba nesuteikus galimybės užduoti apklausiamam asmeniui klausimų, duoti asmenų parodymai įrodymais gali būti pripažinti tik jei liudytojas ar nukentėjusysis nedalyvauja teismo posėdyje dėl svarbių priežasčių, yra pakankamų tokio įrodymų keliamus nepatogumus kompensuojančių veiksnių ir duoti parodymai pakankamai patikimi.
3. Tam, kad nepilnametis liudytojas ar nukentėjusysis būtų apklaustas pas ikiteisminio tyrimo teisėją, iš esmės pakanka, kad to paprašytų nepilnamečio atstovas, gynėjas ar prokuroras. Nepilnamečiams suteikiamos papildomos garantijos, kurios leidžia ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausto nepilnamečio net nekviesti į teisiamąjį posėdį: jie apklausiami vaikų apklausoms pritaikytose patalpose, daromas vaizdo ir garso įrašas, dalyvauja prokuroras ir gali dalyvauti nepilnamečio atstovas, psichologas bei valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas. Įtariamasis ir kiti proceso dalyviai, išskyrus psichologą ir ikiteisminio tyrimo teisėją, iš kitos patalpos stebi kaip vyksta apklausa ir gali užduoti klausimus. Jei įtariamasis nedalyvavo apklausoje ir negalėjo nepilnamečiui užduoti klausimų teisiamajame posėdyje, duotais nepilnamečio parodymais galima remtis, jeigu nepilnamečio nedalyvavimo posėdyje priežastis yra svarbi, parodymai patikimi, jų vertinimas buvo paskutinė priemonė nustatant bylos aplinkybes ir jie gauti nepažeidus baudžiamojo proceso įstatymą.
4. Įtariamąjį ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia, kai tokį prašymą pateikia prokuroras manydamas, kad įtariamasis gali pasinaudoti teise tylėti ir (ar) pakeisti savo parodymus teisme, arba kai prašymą, kuris turi būti tenkinamas visais atvejais, teikia įtariamasis. Šioje apklausoje privalo dalyvauti prokuroras, gali dalyvauti gynėjas, bet jokių būdu negali dalyvauti kitas įtariamasis (bendrininkas) ir užduoti

klausimus, nepriklausomai nuo to, ar apklausiamas įtariamasis dalyvaus teisiame posėdyje.

5. Ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai įgyja specifinę įrodomąją reikšmę, kai jie perskaitomi teisiame posėdyje, gali tapti įrodymais. Nors posėdyje gali būti pagarsinami ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui apklausos metu duoti parodymai, bet jie neturi įrodomos reikšmės ir gali tik patvirtinti kitus byloje esančius įrodymus ar formuoti teisėjo vidinį įsitikinimą.

ŠALTINIAI

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40-987.
3. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961). *Valstybės žinios*, 18-148.
4. German code of criminal procedure (1987). *Federal Law Gazette I*, p. 571.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 86-2741.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
7. Latvian criminal procedure code (2005). *Latvijas Vestnesis*, 74.
8. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo (1995). *Valstybės žinios*, 55-1352.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 10, 22-2, 29, 64-3, 78-1, 95, 96, 97, 101-1, 104, 105, 106, 107, 112, 137, 160, 212, 239 ir 455 straipsnių pakeitimo ir papildymo 22-3 – 22-5, 104-1 – 104-4, 109-1 – 109-3 straipsniais įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 53-1248.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. IX-500 (2001). *Valstybės žinios*, 82-2830.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 151, 168, 186, 276, 407, 409 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 68-3070.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 181, 184, 187, 188, 209, 218, 220, 256, 312 ir 267 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-696 (2017). TAR, 16806.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-217 (2017). TAR, 4612.
14. Lietuvos policijos generalinio komisaro, kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio patvirtinimo“ (2008). *Valstybės žinios*, 110-4218.
15. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas dėl rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo (2009 m. rugsėjo 16 d. redakcija), Nr. I-126. *Valstybės žinios*, 112-4806.

16. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas dėl rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo patvirtinimo Nr. I-114 (2014). TAR, 6146.

Travaux preparatoires:

17. Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 151, 168, 186, 276 ir 407 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (2003). Vilnius, IXP-2607(2).
18. Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto (2017). Vilnius, XIIIIP-330(2).

Specialioji literatūra:

19. Abramavičius, J. ir Fridmanas, S. (1933). *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: Literatūros knygynas.
20. Abramavičius, A. ir kt. (2004). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1 – 98 straipsniai). Vilnius: teisinės informacijos centras.
21. Babachinaitė, G. (1999). Smurtiniai nusikaltimai Lietuvoje. *Jurisprudencija*, t. 12 (4), 97-104.
22. Birmontienė, T. ir kt. (2001). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
23. Bučiūnas, G. ir Gruodytė, E. (2009). *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
24. Bučiūnas, G. ir kt. (2017). *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Mokymo priemonė. Vilnius: VĮ Registrų centras.
25. Butavičiūtė, T., Ruibytė, L. (2015). Piliečių pasitikėjimo policija veiksniai ir jų analizė. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, (15), 38-49.
26. Claes, A. L. ir kt. (2021). The Belgian Juge d'instruction and the EPPO regulation: (ir)reconcilable? *European Papers*, vol. 6, 357-389.
27. Goda, G. ir kt. (2003a). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
28. Goda, G. ir kt. (2003b). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys (221-461 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

29. Goda, G. ir kt. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė. 2-oji pataisyta ir papildyta laida*. Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras.
30. Gušauskienė, M. (2004). Ikitėisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, t. 57 (49), 118-131.
31. Jackson, J. Ir Weigend, T. (2022). Witness evidence in pre-trial and trial procedure. *Core concepts in criminal law and criminal justice*, vol. 2, 260-299.
32. Jurevičiūtė, G. ir Aduėtavičiūtė, M. ir Grigaitė, U. Ir Jurgaitė, A. ir Pūras, D. (red.) (2022). *Žmogaus teisės Lietuvoje 2020-2021. Apžvalga*. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas.
33. Jurka, R. (2005). Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą. *Jurisprudencija*, t. 75 (67), 30-36.
34. Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2016). *Vaiko teisių apsauga baudžiamajame procese: atstovavimas, gynyba ir apklausų atlikimas*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
35. Kazlauskas, M. ir Goda, G. (1999). Naujo baudžiamojo proceso kodekso projektas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės. *Teisės problemos*. Nr. 3 (25).
36. Kilinskas, V. (2005). Ikitėisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. *Teisė*, 57, 50-70.
37. Kukaitis, V. (2006). Ikitėisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese. *Teisė*, 60, 38-49.
38. Lane, J. E. (2003). *Konstitucija ir politikos teorija*. Vertė E. Kūris. Kaunas: leidykla „Naujasis LANKAS“.
39. Merkevičius, R. (2008). *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centro teisinės informacijos departamentas.
40. Merkevičius, R. ir Meška, A. (2012). Ikitėisminio tyrimo teisėjo konstitucinės kompetencijos ribos. *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, 482-516.
41. Moeller, U. (2020). Pre-trial procedure in Germany. *A comparative analysis of pre-trial procedure in Europe: the search for an ideal model*, 87-107.
42. Panomariovas, A. ir Ramanauskas, R. (2003). Ikitėisminio tyrimo formos Prancūzijos Respublikoje. *Jurisprudencija*, t. 49 (41).
43. Šapalaitė, E. (2007). Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekso ir taikymo praktikoje santykio problemos. *Jurisprudencija*, t. 3 (93), 83-91.

44. Švedas, G. ir kt. (2019). *Lietuvos Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
45. Towe, T. E. (1964). Criminal pretrial procedure in France. *Tulane law review*, vol. 38, 469-496.
46. Valančius, V. (2005). Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai. *Jurisprudencija*, t. 78 (70), 85-94.
47. Valickas, G. ir kt. (2013). *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
48. Visockas, E. (2016). Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis Lietuvoje. *Teisės problemos*, Nr. 2 (92).
49. Žibaitė-Neliubšienė, R. (2016). Asmenų parodymų patikimumo probleminiai klausimai. *Jurisprudencija*, t. 23 (2), 310-332.

Teismų praktika:

Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254.
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, 1-7.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija:

52. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje Martin prieš Estiją, Nr. 35985/09.
53. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. kovo 16 d. sprendimas byloje Camilleri prieš Malta, Nr. 51760/99.

Lietuvos teismų praktika:

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-489/2024.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-196-303/2022.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-719/2022.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65-648/2021.

58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-1073/2021.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-126-511/2019.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-239-303/2016.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-350/2013.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-610/2012.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1/2012.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2011.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-577/2010.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372/2005.
71. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-23-870/2024.
72. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-133-579/2021.
73. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. liepos 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-256-318/2020.
74. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-53-483/2018.

75. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-198-487/2018.
76. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-74-318/2018.
77. Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-123-449/2017.
78. Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-317-398/2017.
79. Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-54-396/2017.
80. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. birželio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-66-449/2016.
81. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. vasario 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6-483/2016.
82. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-644-148/2015.
83. Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. lapkričio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-118/2009.
84. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-189/2008.
85. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-47/2008.
86. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-182/2007.
87. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-166/2007.
88. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-353/2007.
89. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-113/2006.
90. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-267.
91. Vilniaus apygardos teismo 2024 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-26-817/2024.

92. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-465-957/2023.
93. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-153-1053/2023.
94. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. vasario 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-116-932/2022.
95. Kauno apygardos teismo 2021 m. kovo 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-22-348/2021.
96. Kauno apygardos teismo 2018 m. balandžio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-80-317/2018.
97. Kauno apygardos teismo 2018 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-176-290/2018.
98. Kauno apygardos teismo 2018 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-149-348/2018.
99. Šiaulių apygardos teismo 2017 m. gruodžio 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-87-332/2017.
100. Kauno apygardos teismo 2017 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-814-594/2017.
101. Vilniaus apygardos teismo 2017 m. lapkričio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-599-468/2017.
102. Kauno apygardos teismo 2017 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-614-594/2017.
103. Klaipėdos apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-271-417/2017.
104. Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-580-626/2016.
105. Klaipėdos apygardos teismo 2013 m. birželio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-172-174/2013.

Kiti šaltiniai:

106. Fair trials international. *Criminal proceedings and defence rights in Italy*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: [Italy-advice-note.pdf \(fairtrials.org\)](https://www.fairtrials.org/italy-advice-note.pdf) [žiūrėta 2024 m. kovo 1 d.].
107. Fair trials international. *Criminal proceedings and defence rights in Latvia*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: [Latvia-Notes-of-Advice-on-Criminal-](https://www.fairtrials.org/latvia-notes-of-advice-on-criminal-proceedings-and-defence-rights-in-latvia.pdf)

- [Proceedings-and-Defence-Rights-in-Latvia.pdf \(fairtrials.org\)](#) [žiūrėta 2024 m. kovo 1 d.].
108. Teismai.lt, *Teismų ir teismų savivaldos institucijų veiklos ataskaitos. Teismų veiklos apžvalga 2022*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-04). Prieiga per internetą: [teismai2023-1.pdf](#). [žiūrėta 2024 m. kovo 4 d.]
109. Vrm.lrv.lt, *Viešojo saugumo būklės Lietuvoje ataskaitos. Viešojo saugumo būklės Lietuvoje 2005 – 2015 m. ataskaita*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-13). Prieiga per internetą: [Ataskaita apie viešojo saugumo būklę Lietuvoje 2005–2015 metais \(lrv.lt\)](#). [žiūrėta 2024 m. kovo 13 d.]
110. Vrm.lrv.lt, *Viešojo saugumo būklės Lietuvoje ataskaitos. Viešojo saugumo būklės Lietuvoje 2005 – 2019 m. ataskaita*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-06). Prieiga per internetą: [Ataskaita apie viešojo saugumo būklę Lietuvoje 2005-2019 m. \(lrv.lt\)](#). [žiūrėta 2024 m. kovo 6 d.]
111. Policija.lrv.lt, *2023 metai. 2023 m. I pusmečio policijos veiklos apžvalga*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-06). Prieiga per internetą: [2023 metai - Lietuvos policija \(lrv.lt\)](#). [žiūrėta 2024 m. kovo 6 d.]
112. Vilmorus.lt, *Ar Jūs pasitikite, ar nepasitikite šiomis Lietuvos institucijoms?, %*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-07). Prieiga per internetą: <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20> . [žiūrėta 2024 m. kovo 7 d.]
113. Legislationline.org, *Criminal procedure code of the French Republic (2000, as amended 2006) (English)*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-08). Prieiga per internetą: [France_CPC_am2006_en.pdf \(legislationline.org\)](#). [žiūrėta 2024 m. kovo 8 d.]
114. Canestrinilex.com, *Italian code of criminal procedure*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-03-08). Prieiga per internetą: [Italian-Code-of-Criminal-Procedure-canestriniLex.pdf](#). [žiūrėta 2024 m. kovo 8 d.]
115. Vrm.lrv.lt, *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-04-01). Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Teisine_informacija/Tyrimai_ir_analizes/Metodikos_rekomendacijos/Teisinesrekomendacijos.pdf. [žiūrėta 2024 m. balandžio 1 d.]

SANTRAUKA

Apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją

Anastasija Žalkovskaja

Magistro darbe analizuojama ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa. Nagrinėjamas teisinis reglamentavimas Lietuvoje, kuris nustato apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją atlikimo sąlygas ir procedūrą, analizuojama aktualių normų prasmė ir turinys, atsižvelgiant į Lietuvos mokslininkų padarytas išvadas, bei vertinamas užsienio šalių teisinis reglamentavimas dėl apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją. Šio subjekto atliekama apklausa turi svarbią įrodomąją reikšmę, nes procesiniam dalyviui nedalyvaujant posėdyje arba nagrinėjimo teisme metu apklausiamo asmens duotus parodymus nelaikant patikimais, ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti asmenų parodymai gali būti pripažįstami įrodymais, kuriais remiantis teismas priima nuosprendį baudžiamojoje byloje.

Darbas pradedamas analizuojant ikiteisminio tyrimo teisėjo procedūrinį statusą, jo įgaliojimus bei Lietuvoje pasirinkto pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelio ypatumus. Pateikiama kitose šalyse įtvirtintų ikiteisminio tyrimo teisėjo modelių analizė, juose veikiančių teisėjų įgaliojimai, atkreipiant dėmesį į tai, kad Lietuvoje šio teisėjo kompetencija platesnė, nei kitose, pasyvų modelį įtvirtinusiuose, valstybėse. Antroje darbo dalyje detalai analizuojamos ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos procedūra ir sąlygos, kurios skiriasi priklausomai nuo apklausiamo asmens amžiaus, procesinės padėties ar kitų ypatumų ir leidžia šiam teisėjui duotus parodymus laikyti įrodymais. Atkreipiamas dėmesys į teismų praktikoje nagrinėjamus probleminius šio instituto aspektus. Trečioje dalyje, atsižvelgiant į Lietuvos teismų pateiktus išaiškinimus, yra analizuojama duomenų, kurie gaunami apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją metu, įrodomoji reikšmė, dėl kurios perskaityti teisiamaajame posėdyje parodymai gali tapti įrodymais.

SUMMARY

Questioning at the pre-trial judge

Anastasija Žalkovskaja

The master's thesis analyses the questioning by a pre-trial judge. Analyses the legal regulation in Lithuania, which determines the conditions and procedure for questioning, conducted by a pre-trial judge, analyses the meaning and content of the relevant norms, considering the conclusions reached by Lithuanian scholars, and assesses the legal regulation in foreign countries regarding the questioning by a pre-trial judge. The questioning by this subject has an important evidentiary significance, since, if the procedural participant is absent from hearing, or if the testimony of the person being questioned is not considered reliable during the hearing, the testimony of the person being questioned by the pre-trial judge may be accepted as evidence, on the basis of which the court passes a sentence in the criminal proceedings.

The paper starts by analysing the procedural status of the pre-trial judge, his or her powers and the peculiarities of the passive model of the pre-trial judge chosen in Lithuania. An analysis of the models of the pre-trial judge established in other countries and the powers of this judge operating therein is presented, noting that the competence of this judge in Lithuania is broader than in other countries that have adopted the passive model. The second part of the work analyses in detail the conditions and procedures for questioning by the pre-trial judge, which vary according to the age, the procedural status or other specific features of the person being questioned, and which allow for the testimony given to this judge to be considered evidence. Attention is drawn to the problematic aspects of this institution which are dealt with in the case law. The third part analyses, in the light of the explanations given by the Lithuanian courts, the evidentiary significance of the data, obtained during the questioning done by a pre-trial judge, which may make the testimony, read out at the trial, evidence.